

Raport Zespołu Międzyresortowego ds. Nowych Ruchów Religijnych z 2000 r.

Opracowanie: **Krzysztof Wiktor, Grzegorz Mikrut**

Opracowano w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji. Raport przyjęty przez Międzyresortowy Zespół do Spraw Nowych Ruchów Religijnych na posiedzeniu w dniu 15 maja 2000.

WSTEP

Od początku lat 90-tych duże emocje towarzysza pojawieniu się w Polsce wielu grup nazywanych powszechnie sektami. Ugrupowania te oskarżane są o stosowanie niedozwolonych i nieetycznych metod werbunku nowych członków oraz ich psychiczne uzależnianie, powodujące ślepe posłuszeństwo przywódcy. Zdaniem krytyków tych grup dopuszczają się one szeregu przestępstw, takich jak przemyt broni, handel narkotykami, porwania, wyludzanie pieniędzy, a wszystko to pod hasłami odnowy religijnej, doskonalenia duchowego, poszerzania świadomości itp. O odczuciach społecznych wobec sekt świadczą wyniki badań opinii publicznej, przeprowadzone przez Demoskop, zgodnie z którymi dla ponad trzech czwartych Polaków sekty stanowią poważne zagrożenie, a według 65% działalność sekt powinna być prawnie zabroniona. 27% respondentów dopuszcza możliwość legalnej działalności sekt, ale pod warunkiem dokładnej ich kontroli ze strony władz państwowych. Podobne wyniki przyniósł sondaż przeprowadzony w lipcu 1999 r. Przez OBOP.

Celem niniejszego raportu jest przedstawienie zasadniczych zagadnień związanych z działalnością grup, na określenie których używa się zamiennie takich pojęć jak “ nowe ruchy religijne”, “ruchy parareligijne”, “ sekty”, “ruchy kultowe”, “kulty”.

Terminy te nie występują w prawie polskim (uwzględniając w tym podpisane i ratyfikowane przez Polskę konwencje międzynarodowe stanowiące źródło prawa wewnętrznego). Nie istnieje zatem prawna podstawa kwalifikacji danej grupy do wyżej wymienionych organizacji, a co za tym idzie odniesienie do nich w sposób odrębny (jako podmiotu prawa) zadań i kompetencji organów państwa.

Na gruncie obowiązującego prawa działalność wymienionych grup stanowi formę aktywności obywateli i jest możliwa w formie stowarzyszeń, kościołów, związków wyznaniowych, bądź innych osób prawnych oraz niesformalizowanych związków osób fizycznych. Wszystkie te podmioty podlegają ogólnie obowiązującym przepisom prawnym.

Psychologowie w wielu publikacjach wskazują, iż efektem uczestnictwa w niektórych ruchach religijnych i parareligijnych jest w miejsce rozwoju – destrukcja osobowości polegająca na zniszczeniu dotychczasowych cech osoby oraz jej roli w rodzinie i społeczeństwie. Symptomami destrukcji może być nagle zmiana wyznawanych przez osobę wartości, obniżenie elastyczności umysłowej, posługiwanie się ustalonymi stereotypami reakcji psychicznych.

Zagrożenia te nabierają szczególnie dramatycznej wymowy w odniesieniu do najbardziej drastycznych – mających miejsce w latach 90-tych we Francji, Szwajcarii, USA, Ukrainie – przypadków zbiorowych samobójstw oraz zabójstw wyznawców tzw. Sekt apokaliptycznych. Rezultaty te osiągane są stosowaniem metod i technik psychologicznych, parapsychologicznych,

socjologicznych i farmakologicznych, opartych na najnowszych zdobyczach wiedzy medycznej i socjotechniki. Techniki te budza kontrowersje co do ich zgodności z obowiązującym prawem i zasadami określającymi tolerancje w zakresie wolności sumienia, religii, światopoglądu i zrzeszania.

Wśród najbardziej znanych wydarzeń tego typu na świecie można wymienić:

- 18 listopada 1978 roku w Jonestown w Gujanie ponad 900 członków Świątyni Łudu Jima Jonesa popełniło zbiorowe samobójstwo, wypijając napój z cyjankiem potasu podczas makabrycznej ceremonii; niektórzy z nich zostali zastrzeleni (w tym małe dzieci); dzień wcześniej wyznawcy sekty zamordowali amerykańskiego kongresmana Leo Ryana i trzy towarzyszące mu osoby,
- 9 września 1985 roku na Filipinach 80 członków sekty Datu Mangayanona z plemienia Ata z wyspy Mindanao otrulo się na polecenie kapłana, „aby zobaczyć wizerunek Boga”;
- 1 listopada 1986 roku na plaży w Wakayama w Japonii 7 kobiet, wiernych Kościoła Przyjaciół Prawdy, spaliło się żywcem po śmierci przywódcy sekty, Kiyoharu Miyamoto;
- w sierpniu 1987 roku w okolicach Seulu, w Korei Południowej, otrulo się 32 wyznawców „bogini” Pak Soon-Ja, podającej się za bóstwo, ofiary miały poderzniete gardła;
- w grudniu 1991 roku meksykańska policja oskarżyła duchownego Ramona Moralesa Almazana o spowodowanie śmierci 29 jego sympatyków w świątyni wypełnionej toksycznym dymem;
- w 1993 roku członkowie ukraińskiej sekty „Białe Bractwo” usiłowali popełnić masowe samobójstwo; tragedii dalo się jednak zapobiec dzięki interwencji milicji, która w listopadzie tego roku zatrzymała przywódców tej sekty, Jurija Kriwinogowa i Maryne Cwigun wraz z 700 wyznawcami i zwolennikami, którzy całkowicie byli przygotowani na śmierć;
- 19 kwietnia 1993 roku w Stanach Zjednoczonych ponad 80 członków Szczepu Dawidowego (w tym kilkanascioro dzieci) zginęło po wysadzeniu w powietrze i podpaleniu farmy Waco w Teksasie podczas szturmów sił policyjnych i FBI (po 51 dniach oblężenia); część z nich została zastrzelona jeszcze przed atakiem, m. in. przywódca sekty David Koresh;
- 4 i 5 października 1994 roku jednocześnie w Kanadzie i Szwajcarii 53 wyznawców Zakonu Świątyni Słońca zginęło od broni palnej, noża i trucizny;
- 24 grudnia 1995 roku w okolicach Grenoble we Francji znaleziono 16 ciał członków Zakonu Świątyni Słońca, ułożonych w kształt gwiazdy;
- 20-22 marca 1995 roku w Japonii 13 osób zmarło na skutek zatrucia gazem (sarinem) w tokijskim metrze, a ponad 5000 zostało rannych po terrorystycznym ataku bojówkarzy sekty Aum Najwyższa Prawda; przed akcją guru wezwał członków swojej sekty, by przygotowali się na śmierć;
- 23 marca 1997 roku w Saint-Casimir (kanadyjska prowincja Quebec) policja znalazła zwęglone ciała pięciu osób związanych z Zakonem Świątyni Słońca;
- 26 marca 1997 roku 39 wyznawców sekty Wrota Niebios (inaczej: Bramy Niebios) w San Diego w Kalifornii (USA) popełniło zbiorowe samobójstwo, zazywając środki nasenne i dusząc się dla pewności foliowymi workami; większość z 18 mężczyzn pozbawiona była organów płciowych; sygnał do ostatniej „podróży w zaświaty” dало im pojawienie się na niebie komety Hale`a-Boppa;

- w październiku 1998 roku 6 członków południowokoreańskiej sekty Jonsgseng (“Wieczne Życie”) dokonało rytualnego samobójstwa; ceremonia rytualnego samospalenia została zorganizowana przez 53-letniego guru Wu Dzung-mina; 6 ochotników, którzy mieli oddać swoje życie za życie wieczne innych członków kongregacji, podpaliło się w zamkniętym samochodzie;
- w marcu 2000 roku, w kościele w małym miasteczku Kanungu, ok. 300 km. od stolicy Ugandy, 500 wyznawców ugandyjskiej skrajnie chrześcijańskiej sekty “Ruch na rzecz Przywrócenia Dziesięciu Bożych Przykazań”, popełniło zbiorowe samobójstwo: śpiewając i modląc się podpalił budynek. Policja nie wyklucza, iż niektórzy zostali wcześniej zamordowani przez współwyznawców.

W Polsce dotychczas nie odnotowano przykładów zbiorowych samobójstw na dużą skalę na tle rytualnym. Jednak znane są przypadki zabójstw, samobójstw, uprowadzeń i innych przestępstw popełnianych w związku z działalnością sekt:

- w latach 1990-1992 przywódca Kościoła Zjednoczonych Chrześcijan dopuścił się szeregu przestępstw, takich jak fałszowanie dokumentów, oszustwa podatkowe i celne; został skazany na karę pozbawienia wolności,
- w czerwcu 1992 roku członkini sekty “CHRISTIANIE” została skazana za uprowadzenie dwóch nieletnich dziewcząt; czyn ten miał miejsce w związku z naczelnym przykazaniem sekty “Kto opuści matkę i ojca swego będzie podwójnie wynagrodzony”;
- w sierpniu 1993 roku zginął 16-latek po tym jak kontakty z “Międzynarodowym Centrum Odnowy Ludzi i Ziemi – ANTROVIS” przekonały go o ewakuacji w kosmos; według Policji bez wieści zaginęły też dwie inne osoby związane ze stowarzyszeniem; znane są również przykłady tajemniczych okaleczeń oraz odmowy leczenia,
- w 1995 roku w dawnym woj. radomskim miały miejsce dwa grupowe samobójstwa młodych ludzi: 20-latka, 18-latka i dwóch 16-latków, obaj nieletni samobójcy mieli twarze pomalowane na czarno i wyrysowane na czołach krzyże;
- w sierpniu 1996 r. założyciel Bractwa Zakonnego Himawantii w formie anonimów kierował pogróżki o tym, że w dniu 15 sierpnia tego roku, zdetonuje on ładunki wybuchowe w klasztorze na Jasnej Górze, a także rozesłał również w formie anonimów “wyroki śmierci” osobom zajmującym się nowymi ruchami religijnymi i sektami; został on skazany na karę pozbawienia wolności w zawieszeniu,
- w 1996 roku w Opolu dokonano zabójstwa 73-letniej kobiety; sprawczyni 15-letnia wnuczka związana była z subkulturą satanistów;
- w 1996 roku policja w Legnicy prowadziła postępowanie wyjaśniające w sprawie śmierci 16-letniego chłopca, którego zwłoki ujawniono na terenie starej kuzni (gdzie sataniści odprawiali tzw. czarne msze);
- w grudniu 1997 roku Sąd Rejonowy w Lubartowie skazał założyciela sekty “NIEBO” za bezprawne przetrzymywanie jego 14-letniego syna; członkowie tej sekty byli ponadto wielokrotnie skazywani za inne przestępstwa (głównie pospolite) i wykroczenia,
- w 1997 roku doszło do popełnienia dwóch samobójstw uczniów szkół średnich w Białej Podlaskiej, trzecie planowane samobójstwo udaremniono; przyczyna śmierci były praktyki satanistyczne. Podlaska grupa satanistyczna liczyła kilkunastu członków, za nakłanianie do samobójstw i handel narkotykami skazano 23-letniego satanistę a za profanację grobów jego 19-letniego kolegi – obu na dwa lata więzienia;

- 31 marca 1998 roku skierowany został do Sadu Rejonowego w Lipnie akt oskarżenia przeciwko założycielowi Zgromadzenia Wyznaniowego “Ruch Taoistyczny” oskarżonemu o bezprawne udzielanie uzdrowicielskich świadczeń lekarskich;
- w 1998 roku na terenie Lublina popełniła samobójstwo członkini sekty NIEBO – przyczyna były nieporozumienia małżeńskie z innym członkiem sekty;
- w marcu 1999 roku w Rudzie Śląskiej, dwóch 19-latków dokonało rytualnego zabójstwa na tle satanistycznym 19-letniej dziewczyny i 17 –letniego chłopaka;
- w lipcu 1999 roku Sad Rejonowy w Elku wydał wyrok w sprawie zniewazenia zwłok ludzkich przez dwóch satanistów, skazując ich na karę pozbawienia wolności.

Zagadnienie określenia stosunku państwa do omawianych zagrożeń mieści się zatem w złożonym zagadnieniu demokratycznych praw i wolności człowieka obejmującym nie tylko prawo do wolności religijnych lecz także prawo do wolności myśli, słowa, przekonań i zrzeszeń, jako że wyrastają one z podstaw demokratycznego ustroju politycznego państwa.

Naruszanie tych praw i wolności przez sekty jest podstawową przesłanką upoważniająca organy państwa do zajęcia się tą problematyką. Wszystkie kraje demokratyczne stoją przed problemem określenia stosunku państwa do zagrożeń ze strony sekt. Problemem tym zajmowały się wielokrotnie – począwszy od połowy lat 80-tych - Parlament Europejski, który jest organem obejmującym 15 państw Unii Europejskiej, o członkostwo w której Polska się ubiega, oraz Rada Europy, do której należy niemal wszystkie państwa Europy.

Parlament Europejski w “ Rezolucji w sprawie ruchów kultowych w Europie” z 28 lutego 1996 r. uznając, że działalność grup kultowych bądź stowarzyszeń o takim charakterze jest zjawiskiem szybko rozszerzającym się o rosnącym zróżnicowaniu i charakterze działania i dostrzegając międzynarodowy charakter pewnych ruchów kultowych stwierdził, że ruchy te angażują się w działalność niedozwoloną, lub wręcz przestępczą, która jest pogwałceniem praw człowieka. Potwierdzając prawo do swobód światopoglądowych, sumienia i wyznania jak też wolności zgromadzeń z uwzględnieniem ograniczeń wynikających z poszanowania prawa do prywatności i ochrony przed niedozwolonymi praktykami wezwał kraje członkowskie do:

- ustalenia czy środki i instytucje sadownicze, finansowe i karne są adekwatne, by zapobiegać działalności kultowej, która ma charakter działalności bezprawnej,
- zagwarantowania skuteczniejszej działalności władzy sadowniczej i policji z wykorzystaniem instrumentów dostępnych na poziomie działań międzynarodowych i czynnej współpracy, by walczyć z atakami na podstawowe prawa jednostki, czego dopuszczają się owe ruchy kultowe,
- podjęcia kroków zapewniających wymianę informacji w zakresie niniejszej inicjatywy.

Uchwalona przez Radę Europy rekomendacja na temat "Nielegalnej działalności sekt" z dnia 22 czerwca 1999 roku wezwała rządy krajów członkowskich do:

- powołania i wspierania niezależnych krajowych lub regionalnych centrów informacji o grupach posiadających naturę religijną, ezoteryczną czy duchową,
- włączenia do generalnego programu edukacyjnego informacji o historii, filozofii najważniejszych szkół myślenia i religii,
- wykorzystania procedur prawa karnego i cywilnego przeciwko nielegalnej działalności podejmowanej w imieniu grup posiadających naturę religijną, ezoteryczną czy duchową,
- upewnienia się, czy prawo dotyczące obowiązku szkolnego jest rygorystycznie przestrzegane, a także czy właściwe organy państwowe podejmują odpowiednie kroki w razie jego nieprzestrzegania,

- popierania, w razie potrzeby, powstawania pozarządowych organizacji dla rodzin i ofiar grup posiadających naturę religijną, ezoteryczną czy duchową, w szczególności w krajach Europy wschodniej i środkowej,
- popierania zbliżania się do grup religijnych, które będą popierać tolerancję, zrozumienie, dialog i rozwiązywanie konfliktów,
- podjęcia stanowczych kroków przeciwko każdemu działaniu, które by dyskryminowało lub spychało na margines mniejszościowe grupy religijne lub duchowe.

Ponadto Zgromadzenie zaleciło Komitetowi Ministrów:

- w ramach programów pomocy dla krajów Europy środkowej i wschodniej przedsięwziąć konkretne działania w celu powołania w tych krajach centrów informacji o grupach posiadających naturę religijną, ezoteryczną czy duchową,
- powołanie Europejskiego Obserwatorium grup posiadających naturę religijną, ezoteryczną czy duchową, w celu ułatwienia krajowym centrów wymiany informacji.

Przez pryzmat tych zaleceń należy widzieć stosunek państwa do zagrożeń wynikających z destrukcyjnej roli sekt w Polsce.

Część pierwsza raportu obejmuje: omówienie trudności terminologicznych w opisie zjawiska sekt, przyczyny powstawania i rozwoju sekt, klasyfikacje i struktury sekt oraz formy prawne przyjmowane przez sekty.

W części drugiej omówiono cechy charakterystyczne sekty jako grupy destrukcyjnej, w tym przyczyny i skutki przynależności do sekt, oraz odnotowane w Polsce niektóre zjawiska patologiczne związane z działalnością sekt.

Część pierwsza

Sekty w Polsce – perspektywa społeczna

I. PROBLEMY TERMINOLOGICZNE

1. Zdefiniowanie pojęć i terminologii dotyczącej fenomenu tzw. sekt stwarza olbrzymie trudności. Wynika to z faktu, iż z jednej strony zagadnienie to stanowi zróżnicowaną, niejednoznaczną, skomplikowaną rzeczywistość, z drugiej natomiast brak jest ścisłej i spójnej terminologii w tym zakresie w obrębie socjologii, religioznawstwa i psychologii społecznej oraz innych dziedzin nauk. Bez zdefiniowania zjawiska niemożliwe jest jednak ścisłe określenie przedmiotu badań. Zadanie to jest trudne, ponieważ problematyka sekt obejmuje szereg zjawisk społecznych, pozornie nie powiązanych ze sobą. Sytuacja ta ułatwia grupom nazywanym nowymi ruchami religijnymi, sektami, kultami, grupami manipulacyjnymi i innymi utrzymywanie aury niejasności terminologicznej. Obserwatorzy zjawiska poprzestają najczęściej na opisie religijnych inicjatyw społecznych, przedstawiają ich genezę, zasadnicze idee, nie precyzując jednak całościowej istoty zjawiska. Korzystając z tego, grupy te w sposób dowolny przypisują sobie nazwy kościołów, zborów, stowarzyszeń, związków, organizacji, szkół, centrów czy ośrodków.

Ze względu na zamieszanie pojęciowe, bez ostrych kryteriów i zasad kwalifikacji poszczególne grupy i zbiorowości nazywane są raz kościołami lub innymi związkami wyznaniowymi, innym razem sekta, nowym ruchem religijnym czy też stowarzyszeniem. W społeczeństwie dominuje przekonanie, iż sekty stanowią przejaw anomalii, patologii czy dewiacji osobowościowej lub społecznej. Dla niektórych kryterium rozróżnienia sekty jest, odpowiadające ogólnie panującemu

wyobrażeniu, wykorzystywanie wiary wyznawców do celów nie mających nic wspólnego z celami duchowymi, jak na przykład pieniądze, osobiste ambicje, potrzeby seksualne czy polityka. Lecz kryterium to jest nieostre i niepełne.

2. Przy opisie przedmiotowego zjawiska najczęściej używanymi pojęciami są: sekta, nowy ruch religijny, grupa parareligijna - ruch parareligijny, kult, denominacja, grupa psychomanipulacyjna.

Sekta - etymologicznie wyraz "sekta" wywodzi się od łacińskiego czasownika *sequor* – "naśladować, iść, podążać za kims". Słownik łacińsko-polski podaje następujące znaczenia słowa *secta*: "kierunek, droga, postępowanie, zasady". Istnieje również druga etymologia, nawiązująca do słowa *secare* – "odcinać". Choć rozpowszechniona, ma jednak wtórny charakter. *Sequi* to "postępować za". Etymologicznie więc sekta oznacza: szkole, grupę, naukę. "Idąc" za nią członek sekty dokonuje jednak wyboru i oddziela się od społeczności, w której dotąd był. Tu ma podstawę owa druga etymologia rozpowszechniona w tych środowiskach, które członkowie sekt opuszczają. W łacinie klasycznej wyraz ten nie miał pejoratywnego znaczenia i sugerował dokonany "wybór".

Według Encyklopedii Multimedialnej PWN sekta to grupa wyznaniowa, która oddzieliła się od danej religii, jest hermetycznie zamknięta przed innymi, występuje w niej wyjątkowa rola przywódcy i agresywny prozelityzm.

Słownik Języka Polskiego PWN definiuje sektę w dwóch znaczeniach. Po pierwsze, sekta to grupa religijna, która oderwała się od któregoś z wielkich kościołów i przyjęła własne zasady organizacyjne; odłam wyznaniowy jakiejś religii. W drugim znaczeniu sekta to grupa społeczna izolująca się od reszty społeczeństwa, mająca własną hierarchię wartości, zespół norm zachowania się, silnie akcentująca rolę przywódcy.

Socjologowie uznają, że określenie sekty jest wieloznaczne i dlatego poszczególni autorzy, biorąc pod uwagę silne oddziaływanie czynników historycznych, społecznych i kulturowych, podają własne wyjaśnienia. W obrębie socjologii istnieje zgoda co do tego, że sekty mogą pojawiać się nie tylko w społecznościach religijnych. Z tego też względu termin "sekta" bywa używany w kilku znaczeniach – szerszym i węższym. W szerszym znaczeniu sekta to każdy zbiór ludzi pozostający w opozycji do reszty społeczeństwa lub społeczności, w której dana sekta istnieje. Tak pojęta sekta jest więc grupą społeczną, której najistotniejszą cechą jest izolacja w stosunku do pozostałych grup społecznych. Nie chodzi wyłącznie o izolację przestrzenną, lecz o izolację o charakterze światopoglądowym, ideologicznym czy psychologicznym. Natomiast w węższym znaczeniu sekta nazywamy grupę ludzi

połączonych wspólnym przeżywanym stanem zachwytu i uniesień religijnych, która oddzieliła się od oficjalnego kościoła lub wyznania. Tego rodzaju grupy powstają najczęściej na skutek protestu pewnej ilości wyznawców w stosunku do tego, co dzieje się w organizacji eklezjastycznej, a następnie doprowadzają do zerwania z nią i utworzenia nowej organizacji, przybierającej postać sekty.

Istnieje również zgoda co do tego, że kościół i sekta są to dwie przeciwstawne struktury. Według klasycznej socjologii:

- w kościele człowiek się rodzi, a do sekty się wstępuje,
- kościół jest zwykle dużym organizmem, a sekta zazwyczaj niewielką społecznością,
- kościół uznaje kompromis ze światem, a sekta odrzuca świat pojmowany jako siedlisko moralnego upadku i zła,
- kościół, głosząc moralne ideały, dopuszcza grzeszność swych członków, natomiast sekta stawiając wymagania moralne swoim członkom nie toleruje odstępstwa,

- w kościele panuje podział na większe jednostki organizacyjne, w których wierni trudniej przelamują anonimowość, a w sekcji istnieją silne więzi wewnątrzgrupowe, członkowie poznają się bliżej,
- kościół charakteryzuje się stałą zawodową hierarchią, w sekcji raczej jej brak,
- w kościele praktyka sakramentalna związana jest z warstwą kapłanów, natomiast w sekcji praktyki sakramentalne zostały odrzucone a bezpośrednia relacja z sacrum ma charakter indywidualny,
- kościół uznaje częściowo autonomię świata, a w sekcji modelowanie świata następuje według przekonań religijnych.

Niektórzy socjologowie uważają ponadto, że kościół tym się różni od sekty, iż w przeciwieństwie do niej akceptuje istniejący porządek społeczny. Cechą charakteryzującą sektę jest więc dezaprobatą wobec świata zewnętrznego.

Do problematyki sekt odnosi się również Kościół Katolicki. W tym podejściu sekta to grupa czy też ruch religijny wyodrębniony z większej religii lub związku wyznaniowy, który oderwał się od któregoś z kościołów czy wspólnot religijnych i przyjął własne zasady doktrynalno - kultyczne i struktury organizacyjne. Z powodów praktycznych sektę definiuje się również jako grupę religijną posiadającą własny indywidualny światopogląd, wywiedziony z nauk jakiejś wielkiej religii światowej, lecz nie tożsamy z nimi. Ponieważ mowa tutaj o grupach swoistego rodzaju, zazwyczaj uważanych za zagrożenie dla wolności obywateli i ogólnie dla społeczeństwa, podejście kościelne charakteryzuje sekty jako wyróżniające się pewnymi szczególnymi zachowaniami. Często mają one strukturę autorytarną, stosują różne formy prania mózgów i kontroli myśli, nacisku grupowego, a także wprowadzają swoich członków w stan poczucia winy i strachu.

W ujęciu potocznym sekta to pojęcie posiadające pejoratywne odniesienia, skojarzenia, a także emocjonalny koloryt. W ciągu wieków sekta była raczej pojęciem neutralnym. Z czasem jednak, gdy działające sekty wykazywały nieraz skrajne formy doktrynalne i kultyczne, pociągnęło to za sobą konflikty z kościołami, systemami państwowymi i społeczeństwem oraz narzuciło pojęciu wymiar pejoratywny. Obciążenia negatywne funkcjonują obecnie również z uwagi na działanie między innymi sekt destrukcyjnych o charakterze antyspołecznym, antypaństwowym i antywychowawczym.

W Polsce na gruncie prawa pozytywnego pojęcie sekty nie istnieje. W prawodawstwie nie stosuje się terminu "sekta". Ustawodawca polski w żadnym z obowiązujących aktów prawnych nie podał znaczenia tego terminu, nie dokonał wykładni autentycznej. Podjęto jednak próbę zdefiniowania sekty kryminogennej. Jest to zespół ludzi powiązanych ze sobą wspólnym, z reguły uformowanym przez nich światopoglądem oraz stałymi bądź okresowymi formami kultowymi, pseudokultowymi oraz organizacyjnymi, zaś cele działania tego zespołu bądź formy realizacji wynikające z ich światopoglądu, zachowań kultowych lub pseudokultowych, nie są uznane przez państwo oraz są sprzeczne z prawem lub z zasadami współżycia społecznego.

Nowy ruch religijny - bardziej neutralne niż sekta jest określenie "nowy ruch religijny". Ruch może być nazwany nowym przede wszystkim dlatego, że pojawił się po II wojnie światowej. Ponadto jawi się jako alternatywa wobec religii oficjalnych i instytucjonalnych oraz dominującej kultury. Ruch jest religijny, ponieważ twierdzi, iż ukazuje wizję rzeczywistości religijnej czy sakralnej, bądź drogę do osiągnięcia innych celów, takich jak: poznanie transcendentne, oświecenie duchowe lub autorealizacja, albo też pozwala swoim członkom znaleźć odpowiedź na podstawowe pytania. W odniesieniu do omawianych ruchów i społeczności używa się także innych określeń, takich jak nowe religie, religie

marginalne czy wolne ruchy religijne. Okreslenie "nowe ruchy religijne" jest neutralne i wystarczająco ogólne, by ogarnąć nowe ruchy pochodzenia protestanckiego, sekty powstałe na bazie chrześcijaństwa, nowe ruchy orientalne lub afrykańskie oraz ruchy typu gnostycznego i ezoterycznego. Termin ten jednak nie jest odpowiedni z uwagi na to, że obejmuje tylko ruchy religijne, pomijając grupy pozareligijne, a ponadto takie ruchy, które pojawiły się dopiero po II wojnie światowej, a zatem nie obejmuje ruchów powstałych wcześniej. Okreslenie "nowe ruchy religijne" ma tę przewagę nad innymi, że jest otwarte, powszechne. Brakuje mu jednak konkretności. Są bowiem takie ruchy religijne, których specyfika jest tylko ich nowość, a tylko częściowo są one "ruchami", względnie ich "religijność" jest bardzo ograniczona.

Grupa parareligijna - ruch parareligijny - są to ruchy zorientowane na wartości doczesne takie jak rozwój osobowości czy zdrowie, mimo, że dla ich realizacji korzystają swobodnie z tradycyjnego repertuaru koncepcji i metod wypracowanych w ramach orientalnych tradycji religijnych. Posiadają znacznie luźniejszą strukturę organizacyjną i nie wymagają przy tym jakiegokolwiek wyłączenia, tak że zazwyczaj ich uczestnicy są jednocześnie uczestnikami wielu innych ruchów składających się na środowisko kultowe.

Wydaje się, że owe ruchy religijne bardziej wiernie można by określić jako ruchy paraterapeutyczne, a niekiedy wręcz jako nowe ruchy magiczne. Inne nazwy to: psychogrupy czy psychokulty, bazujące na treningach psychologicznych lub psychoterapiach. Bywają też ruchy uzdrowicielskie, odrzucające radykalnie medycynę tradycyjną. Mogą istnieć także ruchy gurystyczne, kierowane apodyktycznie przez pewnych "oświeconych", bądź też - wspólnoty światopoglądowe, bardziej demokratyczne. Wszystkie powyższe określenia mogą być właściwe, zależy to bowiem od przyjętej klasyfikacji. Jednak określenie to nie jest wystarczające, gdyż wyklucza grupy o charakterze ściśle religijnym.

Kult - o ile sekta jest próbą powrotu danej religii do jej źródeł (jak to bywa w wypadku sekt chrześcijańskich), to kult bierze radykalny rozrzut z dominującą w danym kraju tradycją religijną, sięga do orientalnych czy neopogańskich inspiracji. Kultury to dalszy etap indywidualizacji życia religijnego. Mają luźną, amorficzną i często nieokreśloną strukturę organizacyjną. Brak jest typowego dla sekt aktu wstępowania, ale jest moment wyboru pewnego światopoglądu. Kultury bowiem są opozycją nie tylko religijną, ale także naukową, np. alternatywne metody lecznicze, astrologia, ruch ukrytego potencjału człowieka. Z tych powodów trudno posługiwać się tym terminem.

Denominacja - to dość duża grupa, posiadająca już ustabilizowaną strukturę, będąca daleko bardziej akceptowalna przez społeczeństwo, odznaczająca się tolerancyjnością wobec innych podobnych grup, posiadająca zawodowe duchowieństwo. W powojennej literaturze można spotkać termin denominacja określający po prostu "mniejszość religijną", ale w świetle powyższej definicji wydaje się nieuprawnione stosowanie tego terminu do omawianego zjawiska.

Grupa psychomanipulacyjna - pojęciem szerszym od sekty jest grupa psychomanipulacyjna, którą można scharakteryzować jako grupę, która poprzez stosowanie różnorodnych technik psychologicznych i socjologicznych, wykorzystanie fizyczne, psychiczne i materialne oraz poprzez system ścisłej kontroli powoduje uzależnienie osoby od tejże grupy lub jej przywódcy przy jednoczesnym zniechęcaniu lub odrywaniu od dotychczasowych związków rodzinnych i społecznych. Istotnym elementem tego uzależnienia jest rozbieżność między celem jawnie głoszonym a celem ukrytym, realizowanym przez grupę kosztem adepta i jego rodziny, a więc wbrew zagwarantowanej każdemu wolności osobistej. Zbliżoną definicję zaproponowała na jednym ze swych posiedzeń Podkomisja Nadzwyczajna ds. Grup Psychomanipulacyjnych Komisji Rodziny Sejmu RP. Grupa psychomanipulacyjna – zdaniem Komisji – to zbiór ludzi o

charakterze totalitarnym, naruszający podstawowe prawa człowieka lub zasady współzycia społecznego, która poprzez stosowanie technik psychologicznych i socjologicznych, wykorzystanie fizyczne, psychiczne lub materialne powoduje uzależnienie osoby od tej grupy lub jej przywódcy, a jej wpływ na jednostkę, rodzinę lub społeczeństwo ma charakter destrukcyjny. Większość z proponowanych definicji sekty odwołuje się do stosowania przez te grupy psychomanipulacji, którą określić można jako zespół metod polegających na stosowaniu przez "manipulatora" względem jednostki bądź grupy osób jednej z wielu technik oddziaływania psychologicznych mających na celu wzbudzenie w niej (lub w nich) zaufania i lojalności względem

"manipulatora" poprzez wyzyskanie jej niewiedzy i zdobycie w niezauważalny dla jednostki (grupy) sposób pełnej nad nią kontroli, prowadzącej do osiągnięcia własnych celów i korzyści. Dlatego też każda metoda stosowana w sposób planowy, świadomy i celowy, mająca przy tym charakter działań zorganizowanych, nastawiona głównie na dezorientowanie jednostki bądź grupy, wywołująca zmianę zachowań, poglądów, postaw i przekonań manipulowanego (manipulowanych) zgodnych jedynie z wola i celami "manipulatora" nazywać można psychomanipulacją. Ze względu na bardzo szeroki zakres treściowy pojęcia "grupa psychomanipulacyjna" nie sposób odnieść go do zagadnień omawianych w niniejszym raporcie.

3. Niewątpliwie każda z wyżej przedstawionych definicji sekty, nowego ruchu religijnego, kultu, denominacji, grupy psychomanipulacyjnej zawiera cenne elementy przybliżające do całościowego opisu zjawiska. Jednocześnie określenia te nie wyczerpują fenomenu działalności grup, które mogą mieć charakter religijny, parareligijny, terapeutyczny, ekonomiczny, a nawet polityczny, a ich działalność budzi zaniepokojenie opinii publicznej. Odwoływanie się wyłącznie do religijnego charakteru grupy jako wyróżnika zamazuje obraz rzeczywistości. Dlatego celowe wydaje się wypracowanie własnej definicji, która wykorzysta dotychczasowe osiągnięcia nauki w tym zakresie i odpowiadać będzie w całości skomplikowanemu charakterowi zjawiska.

Podsumowując powyższe rozważania należy podkreślić niezbędność posługiwania się jedną, w granicach możliwości, spójną definicją. Najwłaściwsze wydaje się odwołanie do pojęcia sekty, lecz w oderwaniu od dotychczas stosowanego rozumienia potocznego, słownikowego czy socjologicznego. W szczególności dotyczy to etapów opracowania i realizacji polityki państwa w zakresie tego zjawiska.

Wobec powyższego za sektę można uznać każdą grupę, która posiadając silnie rozwiniętą strukturę władzy, jednocześnie charakteryzuje się znaczną rozbieżnością celów deklarowanych i realizowanych oraz ukrywaniem norm w sposób istotny regulujących życie członków; która narusza podstawowe prawa człowieka i zasady współzycia społecznego, a jej wpływ na członków, sympatyków, rodziny i społeczeństwo ma charakter destrukcyjny. W takim rozumieniu używane jest pojęcie sekty w niniejszym raporcie.

II. PRZYCZYNY POWSTAWANIA I ROZWOJU SEKT

Pytanie o przyczyny powstawania sekt i źródła ich atrakcyjności jest zagadnieniem złożonym, na które na przestrzeni ostatnich lat próbowano wielokrotnie udzielić odpowiedzi. Zjawisko powstawania sekt jest procesem skomplikowanym i nie istnieje żaden wzorzec, w oparciu o który następuje ich rozwój. Sekty to reakcja na bardzo wiele czynników w otaczającej rzeczywistości, jednak nie sposób kompleksowo i jednoznacznie wyjaśnić istoty ich fenomenu. Przyczyn powstania sekt i ich aktywnego rozwoju doszukiwać się można z jednej strony w realizacji uprawnień wolnościowych gwarantowanych przez systemy demokratyczne, skutecznie

wykorzystywanych przez grupy o charakterze sekt. Z drugiej strony zjawisko to jest odpowiedzią na słabość dotychczas obowiązujących norm moralnych, społecznych oraz kryzys wartości współczesnego świata. Powodem może być w tym wypadku brak spełnienia oczekiwań indywidualnych i grupowych przez dotychczas istniejące struktury społeczne, w szczególności rodziny, tradycyjne wyznania religijne i instytucje edukacyjno-wychowawcze.

Na przyczyny powstawania i rozwoju sekt można patrzeć z punktu widzenia ustroju państwa, przeobrażeń społecznych oraz indywidualnych potrzeb i aspiracji człowieka.

1. Przyczyny ustrojowe:

- zmiana ustroju w 1989 roku z totalitarnego na demokratyczny,
- otwarcie granic, a przez to napływ nowych, atrakcyjnych idei,
- zmiana prawa: gwarancje wolnościowe, w tym wolności zrzeszania się i wolności sumienia i wyznania, niezwykle łatwość uzyskania rejestracji, a poprzez to osobowości prawnej, przez sekty – szczególnie w formie kościoła lub innego związku wyznaniowego oraz stowarzyszenia,
- brak jakiegokolwiek kontroli państwa nad działalnością nowych kościołów i innych związków wyznaniowych, nikłe kompetencje kontrolne wobec innych osób prawnych tworzonych przez sekty,
- możliwość korzystania przez kościoły i inne związki wyznaniowe, stowarzyszenia, fundacje, z wielu ulg i przywilejów,
- nieprzygotowanie instytucji publicznych do rozwiązywania problemów wynikających z działalności sekt, brak rzetelnej wiedzy oraz właściwej koordynacji działań tych instytucji.

2. Przyczyny społeczne:

- kryzys cywilizacji, polegający między innymi na odejściu od dużych instytucji takich jak partie polityczne, ruchy społeczne, na rzecz małych wspólnot,
- kryzys rodziny, związany głównie z jej trudną sytuacją ekonomiczną,
- kryzys tradycyjnych kościołów i innych związków wyznaniowych,
- kryzys instytucji edukacyjno-wychowawczych, w tym przede wszystkim szkół,
- kryzys ekonomiczny powodujący występowanie dużego bezrobocia i związanej z nim frustracji,
- brak popularyzacji wśród społeczeństwa pozytywnych wzorców spędzania czasu wolnego,
- zmiana modelu życia, nastawienie konsumpcyjne, co skutkuje tęsknotą za sacrum i różnymi formami odnowy duchowej,
- brak elementarnej wiedzy dotyczącej zagrożeń związanych z funkcjonowaniem sekt wśród dzieci i młodzieży oraz rodziców i opiekunów.

3. Przyczyny indywidualne:

- potrzeba przynależności i wspólnoty,
- poszukiwanie sensu życia oraz trwałych wartości, takich jak przyjaźń, miłość, ciepło, zaufanie,
- dążenie do integralności życia na wszystkich płaszczyznach,

- poszukiwanie tożsamości kulturowej i religijnej,
- potrzeby bycia rozpoznanym i wyróżnionym,
- potrzeba przynależności do elity,
- poszukiwanie transcendencji,
- potrzeba duchowego kierownictwa,
- potrzeba zaangażowania się i współuczestnictwa.

Na etiologie sekt można również patrzeć z punktu widzenia osoby czy też osób tworzących grupę posiadającą znamiona sekty. Wówczas przyczyna powstawania sekty jest także osobowość ich twórców, cel jaki stawiają sobie oni w związku z utworzeniem grupy oraz korzyści jakie osiągną poszczególne osoby z faktu istnienia i działalności sekty.

III. KLASYFIKACJA I STRUKTURA SEKT

1. Klasyfikacja sekt

Występujące w Polsce sekty można dzielić według różnych kryteriów. Podane poniżej podziały z całą pewnością nie są wyczerpujące, mają jednak pomóc w objęciu tak skomplikowanego zjawiska społecznego, jakim są sekty. Jednocześnie należy zaznaczyć, że zakwalifikowanie doktrynalnie – światopoglądowe określonej grupy do danej kategorii nie upoważnia do uznania jej za sektę – decydujące znaczenie ma bowiem przyjęte na potrzeby tego raportu kryterium destrukcyjności grupy, o którym była mowa wyżej.

1) z uwagi na stosunek do religii sekty dzielą się na: sekty religijne, sekty pozareligijne, sekty synkretyczne.

a. sekty religijne

a) ze względu na przyczyny powstania dzielone są na:

- powstałe w wyniku schizmy w ramach macierzystego wyznania czy szerzej religii;
- tworzone równolegle do istniejących wyznań jako samoistne, autonomicznie nowe religie.

b) ze względu na źródła oraz przedmiot kultu dzielone są na:

- **wywodzące się z chrześcijaństwa** – jest to dość zróżnicowana grupa ruchów, które głoszą, że dopiero na ich przykładzie dokonuje się wypełnienie idei chrześcijaństwa, albo które uważają, że dopełniają lub twórczo rozwijają dzieło, którego Jezus, w ich przekonaniu, nie doprowadził do końca;
- **wschodnie** – nawiązujące do religii Dalekiego Wschodu, zwłaszcza buddyzmu i hinduizmu. Większość z nich powstała w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych w Stanach Zjednoczonych;
- **islamskie** – sięgające do tradycji muzułmańskiej;
- **neopogańskie** – są to ruchy nawiązujące do religii prastawiających;
- **ekologiczne** – głoszące idee głębokiej ekologii, często o charakterze panteistycznym, odwołujące się do religijnej lub quasi-religijnej motywacji;
- **neodeistyczne** – nawiązujące w swych wyznaniach wiary do zasad siedemnastowiecznego deizmu;

- **wywodzące się z indywidualnych objawień** - zostały założone przez osoby, których udziałem stało się silne doświadczenie religijne – objawienie. Wokół głoszonych przez założyciela treści tego objawienia skupia się pewna liczba członków i podejmują oni prace nad stworzeniem bardziej lub mniej sformalizowanej wspólnoty, charyzmat założyciela jest przy tym silny, potrafi on przełożyć swoje doświadczenie w bardziej trwałe ramy organizacyjne;
- **czciciele UFO** – wierzą w istnienie pozaziemskich cywilizacji i interpretują historyczne religie ludzkości jako odmiany ich własnej wiary w przybyszów z kosmosu, niekiedy przekonania te przybierają postać tezy o stałych kontaktach pozaziemskich istot z ziemianami;
- **teozoficzne, okultystyczne i różokrzyżowców** – nawiązujące do tradycji ezoterycznych, alchemii, magii i spirytyzmu;
- **satanistyczne** – różnicowane w swoim charakterze, począwszy od młodzieżowej kontestacji i mody, stanowić mogą ilustracje dla nurtów metalowej muzyki, lecz przede wszystkim są one formą kultu natury, kultu siły i buntu przeciw ich zdaniem - mieszczańskiej, pruderyjnej, zakłamej i chrześcijańskiej (także rozumianej jako kult litosci) cywilizacji, lub kultu wszelkiego zła nieosobowego czy też osobowego widzianego w szatanie i jego aniołach;
- **ruchy ukrytego potencjału ludzkiego, uzdrawiania i ruchy paranaukowe** - za cel swojej pracy uznają wydobyć z człowieka właśnie jego "ukrytego potencjału", który w codziennym życiu został stłumiony i zagłuszony; niesprzyjający paradygmat cywilizacyjny, nastawiony nie na wartości duchowe, tylko materialne, stanowi tu dodatkową przeszkodę do pokonania, przełamanie tego stanu można dokonać najróżniejszymi metodami, takimi jak: parapsychologia, psychologia transpersonalna, rebirthing, reiki, medycyna niekonwencjonalna, stanowiącymi działania na granicy psychoterapii i religii.
- **grupy o charakterze mieszanym** – są to grupy, w których doktrynie religijnej obecne są najróżniejsze wątki religijne, zaczerpnięte z różnych tradycji religijnych; brak dominującej tradycji religijnej powoduje, że dość trudno dokonać klasyfikacji, wiele z nich łączy się światopoglądowo z duchowością New Age.

b. sekty pozareligijne

W zakresie sekt pozareligijnych niemożliwe jest dokonanie podziałów w sposób, w który poszczególne elementy wzajemnie by na siebie nie zachodziły. W związku z tym przedstawione zostaną jedynie pewne grupy, charakterystyczne ze względu na kierunki ich działalności:

- **psychoanalityczne lub pseudopsychoanalityczne** - chcą wyzwolić podświadomość z jej słabości poprzez techniki parapsychologiczne, będące w opozycji do klasycznej psychologii i psychoanalizy,
- **terapeutyczne** - proponują różnego rodzaju terapie czy też treningi, które spowodować mają uleczenie z chorób, porzucenie nałogów, odrodzenie, poszerzenie pamięci, rozwinięcie zdolności medialnych, uzdrowienie chorobowych stanów psychicznych,
- **ekonomiczne** – wykorzystujące techniki manipulacji, oraz metody wpływu grupy w celu osiągnięcia maksymalnych korzyści majątkowych,

- **edukacyjne** – prowadzi działalność edukacyjną w formie szkół, uczelni, szkoleń, kursów, wprowadzając własne techniki i metody nauczania,
- **polityczne** – prowadzi działalność o charakterze politycznym w celu uzyskania odpowiednich wpływów na sytuację państwa,
- **alternatywne** - proklamują organizację życia radykalnie różną od społeczeństwa oraz istniejących stosunków międzyludzkich,
- **uzdrowicielskie** - proponują terapie odwołujące się do metod irracjonalnych, albo dalekich od naukowych.

c. sekty synkretyczne

Kategoria ta odnosi się do tych sekt, których doktryna łączy w sobie elementy różnych form aktywności religijnej i pozareligijnej. Grupy te charakteryzują się głoszeniem przekonań religijnych lub pozareligijnych z jednoczesną aktywnością na polu pozareligijnym, pozornie nie mającym żadnego związku z religią. Można powiedzieć, że sekty tego typu mają wiele fasad, które są wykorzystywane w zależności od potrzeb.

2) ze względu na stosunek doktryn wobec istniejącego świata, sekty dzielą się na: odrzucające świat i afirmujące świat.

a. odrzucające świat:

- sekty, które dążą do zmiany świata poprzez samodoskonalenie się i stymulowanie doskonalenia pozostałych członków danego społeczeństwa zgodnie z określoną doktryną, systemem swoich norm moralnych wspartych przyjętymi formami rytualnymi,
- sekty wyróżniające się postawą agresywną wobec świata zewnętrznego,
- sekty, które absolutnie nie cenią świata zewnętrznego i dążą wobec tego do usunięcia się z

tego świata, są to między innymi tzw. sekty apokaliptyczne, które przepowiadając bliski kataklizm oferują swoim adeptom możliwość ucieczki fizycznej bądź duchowej,

b. afirmujące świat.

3) ze względu na stosunek do wartości uznawanych przez społeczeństwo sekty dzielą się na:

- **konwertystyczne** - przekonane o możliwości uczynienia świata lepszym poprzez zmianę człowieka, misyjna działalność moralizatorska i wychowawcza,
- **adwentystyczne** - głoszące bliski koniec świata, opozycyjnie nastawione wobec tradycyjnych religii, zasad ustrojowych, organizacji państwowych i militarnych,
- **pietystyczne** - izolujące się od świata zewnętrznego, skoncentrowane na wspólnych, wewnętrznych przeżyciach mistycznych,
- **gnostyczne** - ceniące wiedzę, wartości intelektualne, nie izolujące się od społeczeństwa.

2. Struktura sekty

Struktura sekty jest strukturą grupową. Może być ona nadana lub powstać samorzutnie w wyniku interakcji członków grupy. Wyróżnia się cztery podstawowe rodzaje struktur grupowych: struktury władzy, socjometryczna, komunikowania się i awansu.

1) Struktura władzy

Może występować zarówno w grupach posiadających strukturę formalną, jak i w grupach nieformalnych. W grupowej strukturze władzy w sekcji istnieją różne podstawy, na których opierać się może władza jednej osoby nad drugą:

- przestrzeganie przez ludzi tkwiących w strukturze władzy pewnych norm społecznych, które przyswoili sobie jeszcze w okresie dzieciństwa;
- posiadanie wiedzy, która czyni jednego z członków grupy ekspertem;
- możliwość nagradzania osoby zajmującej niższą pozycję poprzez osobę zajmującą wyższą pozycję w hierarchii władzy;
- możliwość kary;
- identyfikacja osoby stojącej niżej w hierarchii z osobą postawioną wyżej w tej hierarchii.

2) Struktura socjometryczna

W większości sekt stwarza się złudzenie, że cała struktura grupy jest socjometryczna. Ukrywa się prawdę o silnej i zwartej strukturze władzy, której podlegają członkowie grupy. Namiastka wyborów, na dopuszczalnych przez centralny zarząd grupy poziomach, postawienie na niższych szczeblach władzy ludzi cieszących się autorytetem oraz silna propaganda połączona z “kreowaniem” liderów, ma stworzyć złudzenie dobrowolności i spontaniczności w budowaniu całej struktury grupy. Wokół istniejącej hierarchii władzy skupia się często dodatkowa struktura, faktycznie zbudowana socjometrycznie. Jej członkowie jednak muszą pozostawać w absolutnym posłuszeństwie wobec wskazówek przywódców. W psychologii społecznej wyróżnia się trzy warunki tzw. ślepego posłuszeństwa wobec autorytetu, nawet z zupełnym pogwałceniem własnego wyobrażenia o sobie i świecie. Są to:

- obecność prawowitego autorytetu, któremu się ufa;
- zaakceptowanie relacji ról, zgodnie z którą członek grupy wypełnia zadania opracowane przez kogoś innego - następuje wówczas zrzeczenie się odpowiedzialności;
- istnienie określonych i jasnych norm grupowych, które określają wzajemny stosunek osób i zasady postępowania.

Wszystkie te trzy warunki idealnie nieomal spełnia sekta. Tam pojawia się tak silne związanie “ja” z grupą, że jednostka zaczyna się kierować normami postępowania grupy, często wbrew rozumowi czy dotychczasowym przekonaniom.

3) Struktura komunikacyjna

Kształtuje się w wyniku różnicy liczby informacji dochodzących do danych pozycji i liczby kanałów wiazących poszczególne pozycje z innymi. Bardziej scentralizowane struktury komunikacji prowadzą do pojawiania się mniejszej ilości błędów w trakcie działania grupy.

Osoby zajmujące centralne pozycje w strukturze są częściej postrzegane jako kierownicy grup niż osoby zajmujące pozycje peryferyjne. Struktura komunikacyjna w sektach odgrywa bardzo ważną rolę. Tylko niektórzy z członków sekty znają prawdziwy cel i zamiary przywódców. Wtajemniczenie ich w tego typu informacje czyni z nich funkcjonariuszy sekty, “obsługujących” resztę wyznawców. Struktura komunikowania wiąże się w przypadku sekty z jej wielowarstwową nauką: dla wybranych i dla szerokich kręgów wyznawców. Pewne prawdy, dotyczące dochodów grupy, sposobu życia przywódcy, problemów z prawem karnym, technik manipulacyjnych praktykowanych w czasie seansów i spotkań wspólnoty, są celowo i na zawsze ukryte przed wyznawcami.

4) Struktura awansu

Krystalizuje się w grupie, w której powiązania pomiędzy poszczególnymi pozycjami uwarunkowane są możliwością obejmowania wyższych pozycji. W niektórych grupach istnieje zróżnicowanie pozycji poszczególnych osób ze względu na możliwość awansu w jakiejś hierarchii. Struktura awansu w sekcie tworzy się niekiedy niezależnie od struktury władzy czy socjometrii. Czasem możliwość awansu jest ściśle związana ze strukturą władzy lub jest wynikiem pozycji danej osoby w strukturze socjometrycznej. Struktura ta jest szczególnie ważna

w tych grupach, w których ma miejsce permanentny proces “awansu”, wchodzenia na poszczególne szczeble szeroko rozbudowanej struktury grupy. Zwłaszcza gdy z tym awansem łączy się doktryna o nielicznym wybranstwie i elitarnym dostępie do obiecanych treści zbawienia.

Jednym z elementów konstytuujących grupę jest istnienie wspólnego celu. Cel sekty jest określony poprzez całość prawd, które ona głosi, czyli zawiera się w doktrynie grupy. Rozwiązanie pojawiających się w życiu problemów i trudności - metafizycznych, teologicznych, filozoficznych, światopoglądowych, ale także psychicznych, duchowych, a niekiedy też zdrowotnych, losowych czy materialnych - znajduje się w centrum celów sekt.

Sekta jest pewna grupa ludzi powiązanych ze sobą różnymi zależnościami. Generalnie w każdej sekcji można wyróżnić dwie żyjące ze sobą w symbiozie grupy: przywódczą oraz pozostałych podporządkowanych członków. Z jednej strony w sekcji występuje przywódca grupy - często nazywany guru, z drugiej zaś adepci. Guru to nauczyciel, mędrzec, lider, adeptami zaś określa się osoby będące członkami sekt oraz poddane przez nie dyscyplinie i kontroli znacznie surowszej od tej, jakiej podlegają wyznawcy jakiegokolwiek innej religii czy ideologii.

Jak z powyższego wynika każda sekta składa się z pewnych elementów, którymi są: struktura grupowa, doktryna i to, co najważniejsze, bez czego nie mogłaby istnieć - określona grupa ludzi, zajmująca zróżnicowane pozycje - przywódców i wyznawców - adeptów. Najczęściej sekta to grupa społeczna oparta na strukturze władzy, kierowana przez stosującego autokratyczny styl władzy lidera oraz prezentująca redukcjonistyczną, eklektyczną i synkretyczną doktrynę.

IV. FORMY PRAWNE PRZYJMOWANE PRZEZ SEKTY

Istota państwa demokratycznego opartego na respektowaniu praw człowieka jest ograniczenia zakresu władztwa państwowego. Obywatele korzystają m.in. z wolności zakładania zrzeszeń, stowarzyszeń, związków wyznaniowych. Zgodnie z art. 12 Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r. Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania stowarzyszeń i innych dobrowolnych zrzeszeń oraz fundacji.

Podmiotem praw wolnościowych, obok podmiotów indywidualnych – osób, są więc także osoby prawne, takie jak kościoły, związki wyznaniowe, stowarzyszenia, jako podmioty zbiorowe tych wolności. Posiadaczem pierwotnym praw jest jednak osoba: jednym z jej podstawowych praw jest prawo do organizowania się według kryteriów religijnych, zawodowych i innych. Związki te zapewniają realizację indywidualnych praw wolnościowych swoich członków, będących jednocześnie obywatelami państwa.

Na gruncie obowiązującego prawa działalność grup określaną jako sekty stanowi formę aktywności obywateli i jest możliwa przede wszystkim w postaci kościołów lub innych związków wyznaniowych, stowarzyszeń bądź innych osób prawnych, ewidencjonowanej działalności gospodarczej, oraz niesformalizowanych związków osób fizycznych. Wszystkie te podmioty podlegają ogólnie obowiązującym przepisom prawnym (celnym, podatkowym, karnym).

Najpopularniejsze formy prawne, jakimi posługują się sekty w Polsce, to forma kościoła lub innego związku wyznaniowego oraz stowarzyszenie. Część sekt (prawdopodobnie znaczna ilość) działa nieformalnie bez jakiegokolwiek rejestracji.

1. kościoły i inne związki wyznaniowe

1) wolność sumienia i religii

Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 r. proklamowała w art. 53 wolność sumienia i religii. Treść prawa do wolności sumienia i religii dotyczy: wyznawania bądź nie wyznawania żadnej religii,

wyboru i zmiany przyjętej religii lub światopoglądu, uzewnętrzniania i kultywowania swego wyznania lub przekonania, korzystania ze źródeł informacji na tematy religijne i światopoglądowe, organizowania się według kryteriów wyznaniowych i tworzenia kościołów i innych związków wyznaniowych jako osób prawnych, wychowywania dzieci zgodnie z przekonaniami rodziców, zakazu wywierania jakiegokolwiek przymusu w zakresie przyznanych wolności.

Należy zauważyć, iż w zakresie omawianych praw człowieka mieści się prawo do głoszenia wyznawanej doktryny religijnej lub światopoglądowej. Działalność ta – o ile nie narusza ogólnie obowiązujących przepisów – nie podlega żadnym sankcjom ze strony państwa; jest więc legalna. Demokratyczne państwo zapewnia równe prawa zarówno dla osób fizycznych jak i prawnych odnośnie wolności głoszenia tych poglądów.

Treść prawa do równości religijnej oznacza przede wszystkim równość wszystkich praw dla osób wierzących i niewierzących w życiu politycznym, gospodarczym, społecznym, kulturalnym, oraz zakaz wszelkiej dyskryminacji z powodów religijnych.

Uznanie tych zasad i praw zgodnych z postanowieniami Europejskiej Konwencji Praw Człowieka ma głębokie znaczenie ustrojowe dla państwa. Gwarantując konstytucyjnie wolność sumienia państwo uznaje autonomię wolnego wyboru, pozostającego wewnętrzną sprawą jednostki, wykraczającą poza zakres kompetencji państwa i prawa. Wolność sumienia wyraża się w swobodnym kształtowaniu i wyrażaniu myśli przez człowieka i ich urzeczywistnianiu w formie działania bądź postawy.

Wolność działania związków religijnych gwarantowana jest tym, że jak głosi art. 25 Konstytucji władze publiczne w Rzeczypospolitej Polskiej zachowują bezstronność w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych, zapewniając swobodę ich wyrażania w życiu publicznym.

Stosunki między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi są kształtowane na zasadach poszanowania ich autonomii oraz wzajemnej niezależności każdego w swoim zakresie jak również współdziałania dla człowieka i dobra wspólnego. Zasada autonomii i niezależności kościołów i innych związków wyznaniowych od państwa rozumiana jest z jednej strony jako niekompetencja państwa w sprawach religijnych i prawo kościołów do regulowania swych spraw wewnętrznych zgodnie z własnymi przepisami, a z drugiej – jako niekompetencja kościołów w sprawach świeckich i

niezależność państwowego systemu prawnego od prawa kościelnego.

Kościółom i innym związkom wyznaniowym państwo zapewnia wolność wiążącą się z ich podstawowymi funkcjami religijnymi, do których zalicza się: propagowanie i publiczne głoszenie wiary; określenie doktryny religijnej i zasad wiary; organizowanie i publiczne sprawowanie kultu; udzielanie posług religijnych oraz organizowanie obrzędów i zgromadzeń religijnych; zarządzanie sprawami kościelnymi według własnego prawa i swobodne wykonywanie władzy duchownej; ustalanie (powoływanie, przekształcanie, likwidowanie) struktur organizacyjnych; mianowanie na stanowiska kościelne; kształcenie i zatrudnianie duchownych; nauczanie religii, w tym także za pomocą prasy, książek oraz środków filmowych i audiowizualnych; prowadzenie działalności charytatywno-opiekunczej; tworzenie organizacji na rzecz formacji religijnej, kultu publicznego; utrzymywanie

kontaktów z organami centralnymi za granicą oraz utrzymywanie kontaktów z innymi wyznaniem w kraju i za granicą; uczestniczenie w międzynarodowych i krajowych organizacjach wyznaniowych.

Uprawnienia wolnościowe kościołów dotyczą również działalności ekonomicznej i dóbr materialnych, warunkujących i umożliwiających prowadzenie działalności czysto religijnej, jak

przykładowo: realizowanie inwestycji sakralnych i kościelnych; nabywanie, posiadanie i zbywanie majątku ruchomego i nieruchomości oraz zarządzanie nim; zbieranie składek, ofiar, przyjmowanie darowizn, spadków i innych świadczeń od osób prawnych i fizycznych; wytwarzanie, nabywanie przedmiotów i artykułów potrzebnych do celów kultu.

Kościół i wyznania zajmować się mogą ponadto działalnością pozareligijną: gospodarczą, kulturalną, naukową. Działalność ta prowadzona jest na ogólnie obowiązujących w państwie zasadach, bądź regulowana w drodze ustaw lub umów państwo–kościelnych, określających warunki podejmowania tego rodzaju działań oraz ich aspekty finansowo – podatkowe.

Przywilejem dla kościołów i innych związków wyznaniowych są zwolnienia od opłat celnych. W myśl art. 13 ust. 7 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania dotyczy one przesłanych z zagranicy dla osób prawnych kościołów i innych związków wyznaniowych darów:

- przeznaczonych na cele kultowe, charytatywno–opiekuncze i oświatowo- wychowawcze z wyjątkiem wyrobów akcyzowych i samochodów osobowych,
- maszyn, urządzeń i materiałów poligraficznych oraz papieru.

W myśl art. 25 Konstytucji kościoły i inne związki wyznaniowe są równouprawnione. Oznacza to zakaz wszelkiej dyskryminacji kościołów i związków wyznaniowych i nakazuje państwu ich równe traktowanie i wyposażenie w równe uprawnienia.

4) rodzaje statusu prawnego kościołów i innych związków wyznaniowych w Polsce.

Na określenie organizacji o charakterze religijnym obowiązujące prawodawstwo używa pojęć „kościół i inne związki wyznaniowe”. Pojęcia te są równoważne i oznaczają – zgodnie z art. 2 pkt 1 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (Dz. U. Nr 29, poz. 155 z późn. zm.) - wspólnoty religijne zakładane w celu wyznawania i szerzenia wiary religijnej, posiadające

własny ustrój, doktrynę i obrzędy kultowe.

Według stanu na dzień 31 marca 2000 r. w Polsce 154 kościoły i inne związki wyznaniowe posiadały osobowość prawną i jako kościoły i inne związki wyznaniowe wchodziło w stosunki z państwem.

Obowiązujące przepisy prawne przewidują następujące formy i podstawy regulacji statusu prawnego poszczególnych kościołów i innych związków wyznaniowych:

- umowa międzynarodowa (w przypadku Kościoła Katolickiego),
- ustawa o stosunku Państwa do danego kościoła lub innego związku wyznaniowego ,
- ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (rejestr kościołów i innych związków wyznaniowych).

Zgodnie z art. 9 ust 2 pkt. 3 ustawy o gwarancjach wolności sumienia równouprawnienie kościołów i związków wyznaniowych nie koliduje ze zróżnicowaniem formy regulacji ich sytuacji prawnej.

-Kościół Katolicki funkcjonuje na podstawie umowy międzynarodowej – Konkordatu między Rzeczpospolitą Polską a Stolicą Apostolską oraz ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego.

-14 innych kościołów i związków wyznaniowych działa na podstawie odrębnych ustaw określających ich stosunki z Państwem.

-139 kościołów i innych związków wyznaniowych jest aktualnie wpisanych do rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych.

W latach 1990 - 1999 wydano ogółem 149 decyzji o wpisie do rejestru kościołów i innych

związków wyznaniowych, 45 decyzji odmownych, 11 decyzji o wykreślenie z rejestru. Zestawienie decyzji w poszczególnych latach przedstawia się następująco :

Ogółem w omawianym okresie (z wyłączeniem związków wyznaniowych wpisanych na podstawie art. 41 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, więc “przepisanych” ze starego rejestru) wpisano do rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych 115 nowych wyznań, co stanowiło 60% wnioskujących o to grup. Zwraca uwagę całkowicie mechaniczne rejestrowanie wyznań w latach 1990-1992, a więc w pierwszym okresie kształtowania się nowego ustroju RP. Dopiero począwszy od 1993 r. zaczęto uważniej przyglądać się wpływającym wnioskom o rejestrację, odrzucając część z nich – ogółem 45 wniosków.

Ponadto należy wskazać, iż prowadzonych postępowań w sprawie wpisu do rejestru było w powyższym okresie nie 160, jak wynika z sumowania decyzji pozytywnych i negatywnych, lecz 194, a więc 34 więcej. Istniały bowiem wnioski, w stosunku do których mimo wszczęcia postępowania nie zostało ono zakończone ze względu na braki formalne, lub wnioskodawca nie odpowiadał na pisma organu rejestrowego. W konsekwencji należy przyjąć, że wpisu do rejestru nie uzyskało ogółem 79 grup, a więc 40% wnioskodawców.

-ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania daje także możliwość tworzenia krajowych organizacji międzykościelnych, jeśli mają one mieć osobowość prawną. Zgodnie z art. 38 ustawy do utworzenia takiej organizacji jest wymagana deklaracja podpisana przez władze co najmniej dwóch działających w Polsce kościołów i innych związków wyznaniowych. Obecnie na tej podstawie działa 5 organizacji międzykościelnych.

3) zasady rejestracji kościołów i innych związków wyznaniowych w Polsce

Prawo dopuszcza możliwość nadawania nowym grupom o charakterze religijnym osobowości prawnej i wchodzenie tych grup w stosunki z państwem. Jednocześnie państwo w ustawie o gwarancjach wolności sumienia i wyznania określa warunki od których spełnienia uzależnia nadanie wspomnianej osobowości prawnej nowotworzonym kościołom i innym związkom wyznaniowym. Z faktu posiadania

osobowości prawnej wynika:

- zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych, co oznacza, że osoba ta może być podmiotem właściwych jej praw i stosunków prawnych,
- wejście w stosunki z państwem na zasadach określonych w ustawie.

Osobowość prawną uzyskuje się na podstawie decyzji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji o wpisie do rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych. Wpis do rejestru nie oznacza “legalizacji” danego związku, a nadanie osobowości prawnej. Legalna działalność - o ile jest zgodna z obowiązującym prawem – może być prowadzona bez osobowości prawnej. Wpis do rejestru nie warunkuje prawa do działalności religijnej polegającej m.in. na głoszeniu swojej religii lub przekonan, uczestniczeniu w czynnościach i obrzędach religijnych, należania lub nienależenia do określonego związku wyznaniowego. Prawo to jest niezależne od osobowości prawnej i posiada je każdy obywatel na podstawie konstytucyjnej zasady wolności sumienia i wyznania .

W zakresie konstytucyjnych praw wolności sumienia i wyznania mieści się wolność głoszenia misji religijnej. W każdym demokratycznym państwie są równe prawa dla osób fizycznych i prawnych w wolności głoszenia tej misji.

Jak stwierdził Naczelny Sąd Administracyjny w uzasadnieniu wyroku z dnia 23 stycznia 1998 r. – nie może być zarejestrowana na podstawie przepisów ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania organizacja, która nie uwzględnia w swoim statucie Boga jako świętości (sacrum). Cel doktryny skierowany na osiągnięcie tylko dobra doczesnego nie mieści się w pojęciu zasad

wiary kościoła ani innego związku wyznaniowego. Kompetencja organu rejestrowego w zakresie badania doktryny religijnej ogranicza się wyłącznie do kryterium religijności jako takiej; nie obejmuje możliwości oceny innych aspektów doktryny, a w szczególności oceny zawartych w niej treści pod kątem ich słuszności czy prawdziwości.

Ocena organu rejestrowego podlega całości wniosku o wpis do rejestru, w aspekcie zgodności z ustawami chroniącymi bezpieczeństwo publiczne, zdrowie, moralność publiczną, władzę rodzicielską, podstawowe prawa i wolności innych osób. Jeżeli wniosek zawiera postanowienie sprzeczne z wymienionymi ustawami organ rejestrowy wydaje decyzję o odmowie wpisu do rejestru (art. 33 ust. 3 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania).

Jednocześnie ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania wyklucza możliwość zakwalifikowania do „kościoła” lub „związku wyznaniowego” ugrupowania podejmującego „oddziaływanie poprzez badania i eksperymenty psychologiczne” (art. 19 ust. 3 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania). Działalność tego rodzaju nie wchodzi w zakres wolności i praw przysługujących kościołom i innym związkom wyznaniowym. Wprowadzając to ograniczenie ustawodawca dostrzegł niebezpieczeństwa polegające na nadużywaniu pojęcia „kościoła” lub „związku wyznaniowego” w celach sprzecznych z zasadami wolności religijnej.

Zgodnie z art. 30-32 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania prawo wniesienia wniosku o wpis do rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych przysługuje co najmniej 100 obywatelom polskim posiadającym pełną zdolność do czynności prawnych.

Wniosek powinien zawierać:

- listę, z imionami i nazwiskami wnioskodawców, ich daty urodzenia, miejsca zamieszkania, numery i cechy dokumentów tożsamości oraz notarialnie potwierdzone podpisy, informacje o dotychczasowych formach życia religijnego i metodach działania kościoła lub innego związku wyznaniowego na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej,
- informacje o podstawowych celach, źródłach i zasadach doktrynalnych, obrzędach religijnych,
- adres siedziby kościoła lub innego związku wyznaniowego, imiona i nazwiska, daty urodzenia, adresy zamieszkania, numery i cechy dokumentów tożsamości osób wchodzących do kierowniczych organów wykonawczych,
- statut.

W trakcie postępowania w sprawie wpisu do rejestru, organ rejestrowy może zadać od wnioskodawców wyjaśnienia treści wniosku, a także zwracać się do odpowiednich organów państwowych o sprawdzanie prawdziwości zawartych we wniosku danych.

Na podstawie art. 36a ustawy organ rejestrowy lub prokurator może wystąpić do sądu wojewódzkiego o stwierdzenie niezgodności działania kościoła lub innego związku wyznaniowego z przepisami prawa lub ze statutem związku. W razie stwierdzenia prawomocnym wyrokiem sądu, że działalność kościoła lub innego związku wyznaniowego rażąco narusza prawo lub postanowienia statutu, organ rejestrowy wykreśli z rejestru ten kościół lub inny związek wyznaniowy.

Przepis powyższy wiąże się z obowiązującą w państwie prawą zasadą, że organ administracji państwowej nie dysponuje prawem samodzielnego stwierdzenia naruszenia prawa. Orzeczenia w tym zakresie należą do sądów. Należy podkreślić istotne znaczenie powołanej normy w przeciwdziałaniu nadużywaniu statusu zarejestrowanego związku wyznaniowego. Kościoły i inne związki wyznaniowe wpisane do rejestru muszą liczyć się z tym, że nie mają zagwarantowanego bytu prawnego z chwilą dokonania tego wpisu. Wykreślenie związku z rejestru może –

niezależnie od skutków wyroku sądowego – nastąpić na mocy decyzji organu rejestrowego. Dotyczy to kościoła lub innego związku wyznaniowego, który utracił cechy warunkujące uzyskanie wpisu do rejestru; w szczególności kościoła lub innego związku wyznaniowego, który w ciągu 3 lat nie odpowiedział na zadanie organu rejestrowego i nie zaktualizował wpisów do rejestru w zakresie odnoszącym się do organów związku (art. 36 ust. 3 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania). Brak odpowiedzi w ciągu 3 lat powoduje wykreślenie związku z rejestru, gdyż można wówczas uznać, że związek przestał istnieć.

2. stowarzyszenia

Wyrazem konstytucyjnie gwarantowanej wolności zrzeszania się, uczestniczenia w życiu publicznym i wyrażania zróżnicowanych poglądów jest prawo obywateli do tworzenia stowarzyszeń. Prawo to podlega ograniczeniom przewidzianym jedynie przez ustawy, w celu niezbędnym do zapewnienia interesów bezpieczeństwa państwowego lub porządku publicznego oraz ochrony zdrowia lub moralności publicznej albo ochrony praw i wolności innych osób.

W myśl ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 roku Prawo o stowarzyszeniach stowarzyszenie jest dobrowolnym, samorządnym, trwałym zrzeszeniem o celach niezarobkowych. Stowarzyszenie samodzielnie określa swoje cele, programy działania i struktury organizacyjne oraz uchwała akty wewnętrzne dotyczące jego działalności.

Stowarzyszenie posiada charakter niezarobkowy, może jednak prowadzić działalność gospodarczą, według ogólnych zasad określonych w odrębnych przepisach, pod warunkiem, że uzyskany dochód służy realizacji celów statutowych i nie jest przeznaczony do podziału między jego członków. Majątek stowarzyszenia powstaje ze składek członkowskich, darowizn, spadków, zapisów, dochodów z własnej działalności, dochodów z majątku stowarzyszenia oraz z ofiarności publicznej.

Wymogi zarejestrowania stowarzyszenia są znacznie łagodniejsze niż w przypadku wpisu do rejestru kościołów lub innego związku wyznaniowego. Komitet założycielski w liczbie 15 osób składa do sądu rejestrowego wnioski o rejestrację wraz ze statutem, listą założycieli, zawierającą imiona i nazwiska, datę i miejsce urodzenia, miejsce zamieszkania oraz własnoręczne podpisy założycieli, protokół z wyboru komitetu założycielskiego, a także informacje o adresie tymczasowej siedziby stowarzyszenia.

Zakazany jest tworzenie stowarzyszeń przyjmujących zasadę bezwzględnej posłuszeństwa ich członków wobec władz stowarzyszenia. Nikogo również nie wolno zmuszać do udziału w stowarzyszeniu lub ograniczać jego prawa do wystąpienia ze stowarzyszenia. Nikt nie może ponosić ujemnych następstw z powodu przynależności do stowarzyszenia albo pozostawania poza nim.

Stowarzyszenie jest obowiązane posiadać zarząd i organ kontroli wewnętrznej. Sąd rejestrowy wydaje postanowienie o zarejestrowaniu stowarzyszenia po stwierdzeniu, że jego statut jest zgodny z przepisami prawa i założyciele spełniają wymagania określone ustawą. Stowarzyszenie uzyskuje osobowość prawną i może rozpocząć działalność z chwilą uprawomocnienia się postanowienia o zarejestrowaniu.

Nadzór nad działalnością stowarzyszeń należy do organu nadzorującego, którym jest starosta właściwy ze względu na siedzibę stowarzyszenia, natomiast dla stowarzyszeń jednostek samorządu terytorialnego wojewoda.

Jest oczywiste, że tylko niektóre związki wpisane do rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych mają cechy związku destrukcyjnego. Jest niedopuszczalnym uproszczeniem określanie mianem sekty każdego nowego ruchu religijnego lub grupy religijnej wpisanej do

rejestrze kościołów i innych związków wyznaniowych, ubiegającej się o taki wpis, lub działającej nieformalnie. Nie można również a priori takich cech przypisać każdemu ugrupowaniu zaliczanemu do nowych ruchów religijnych a zarejestrowanemu w innej formie prawnej. Każdy przypadek naruszenia prawa wymaga odrębnego zbadania i dopiero na tej podstawie można wyrokować o destrukcyjnym charakterze grupy. Z drugiej jednak strony, status prawny kościoła czy związku wyznaniowego lub stowarzyszenia nie

chroni ich członków i działaczy przed odpowiedzialnością za popełnione czyny. Nie powinno się więc także usprawiedliwiać destrukcyjnej działalności sekty przyjętą przez nią formą prawną. Forma organizacyjno-prawna przybierana przez sekty związana jest bowiem z podstawowym celem większości sekt, to jest posiadaniem w pełni wiarygodnego wizerunku w oczach społeczeństwa i organów państwa. Oficjalnie sekta ukazuje się jako organizacja religijna, charytatywna, pomocowa lub inna. Ta oficjalna działalność spotyka się z zainteresowaniem władz publicznych i środowisk międzynarodowych, wynikiem czego jest niekiedy nawiązywana z nimi współpraca na poziomie realizacji programów międzynarodowych, rządowych lub lokalnych. Poparcie, o którym mowa dotyczy najczęściej samego faktu, iż grupa prowadzi charytatywną działalność, prospołeczną oraz pewnych ramowych programów o wąskim wymiarze, który absolutnie nie odzwierciedla całości rzeczywistego zakresu i celu jej działalności. Wizerunek, o którym powyżej mowa, jest zasłonięty i pewnym szyldem, który służy odpieraniu jakichkolwiek ataków skierowanych przeciwko rzeczywistej działalności sekty.

Z dotychczasowej analizy wynika, że działalność grup określaną mianem sekt nie ogranicza się do ram kościołów i innych związków wyznaniowych. Działalność ta może być prowadzona również przez inne osoby prawne, takie jak stowarzyszenia zarejestrowane na podstawie prawa o stowarzyszeniach oraz poszczególnych obywateli działających indywidualnie w grupach bez osobowości prawnej. Nie można jednak przedstawić o nich danych statystycznych i charakterystyki. Brak jest bowiem źródłowych informacji na ten temat. Rejestry stowarzyszeń prowadzi sądy okręgowe. Zebranie informacji na temat stowarzyszeń nie jest łatwe – wymaga badań w sądach rejestrowych właściwych do wyżej wymienionego rejestru. Nie ulega jednak wątpliwości, że duża część sekt stanowiących zagrożenie społeczne występuje pod innymi szyldami niż zarejestrowany kościół lub związek

wyznaniowy. Świadcza o tym informacje o postępowaniach karnych i cywilnych prowadzonych przeciwko przywódcom lub członkom sekt, z których tylko część dotyczy sekt działających w formie kościoła lub innego związku wyznaniowego.

Podmiotem korzystającym z wolności i praw obywatelskich mogą być osoby fizyczne działające pojedynczo lub w związkach nieformalnych skupiające kilka i więcej osób fizycznych. O tych osobach lub związkach organy państwa nie dysponują żadnymi informacjami. Nie można więc przedstawić danych statystycznych oraz ich charakterystyki. Na pewno ich liczba jest zmienna. Należy ponadto zaznaczyć, że dla wielu (w tym najbardziej kontrowersyjnych) związków najdogodniejsze jest działanie w grupie nieformalnej, od której nie wymaga się przedkładania organom państwa przewidzianych przepisami informacji o organach i strukturze związku, adresu, statutowego sformułowania zakresu i metod działalności. Cechą wielu jest ezoteryczność – czyli działanie w sposób tajemniczy, dostępny tylko dla wtajemniczonych lub wybranych. Działalność tego typu narusza konstytucyjną zasadę jawności życia publicznego i skazuje daną grupę na nielegalność.

Część druga

Sekty jako grupy destrukcyjne

I. CHARAKTERYSTYKA SEKTY

1. Cechy różnicujące sekty od innych grup społecznych

Dlaczego pewne grupy społeczne w Polsce, innych krajach europejskich i pozaeuropejskich, określa się mianem sekt, grup kultowych czy ruchów destrukcyjnych? Jakie cechy wyróżniają te grupy z całej masy innych grup społecznych? W psychologii społecznej za podstawowe elementy, konstytuujące każdą grupę, uznaje się: cele grupowe, normy oraz strukturę. Okazuje się, że zasadnicze różnice między sektami a nie-sektami można wykazać na podstawie analizy celów, norm i struktur porównywanych grup. Szczegółowa analiza materiałów źródłowych, dokumentów urzędowych, spisanych relacji aktualnych i byłych członków sekt pozwoliła wyciągnąć następujące wnioski:

- grupy te posiadają silnie rozwiniętą strukturę władzy,
- deklaruja cele, które w znacznym stopniu odbiegają od celów realizowanych,
- ukrywają faktyczne normy, regulujące w sposób istotny życie uczestników grupy.

1) silnie rozwinięta struktura władzy

Psychologia społeczna pojmuje władzę jako kontrolę ludzkich zachowań, rzadko oparta na przymusie oraz niekoniecznie wymagająca stałej fizycznej obecności osób kontrolujących. W sektach kontrola dotyczy dużo szerszego zakresu zachowań niż w przypadku innych grup społecznych - sięga sfery życia prywatnego i rodzinnego, głęboko osobistych, życiowo doniosłych wyborów, takich jak porzucenie studiów, szkoły przed maturą, satysfakcjonującej pracy, odrzucenie zainteresowań, izolacja od dotychczasowego środowiska, odmowa leczenia konwencjonalnego, zmiany w ubiorze, odżywianiu się, ograniczenie godzin snu. Radykalne zmiany w zachowaniu, myśleniu i emocjonalności, będące skutkiem kontroli grupy, zwykle szybko zostają dostrzeżone przez najbliższe otoczenie danej osoby.

2) znaczna rozbieżność między celami realizowanymi a deklarowanymi

Cele deklarowane to te cele, które grupa prezentuje w oficjalnych dokumentach, wypowiedziach publicznych, broszurach propagandowych czy też podczas rekrutacji nowych członków. Informacje o właściwych celach, które realizują sekty, zazwyczaj są trudno osiągalne. Można jednak je uzyskać na podstawie relacji byłych członków tych grup (niektórzy z nich dysponują dokumentami "do użytku wewnętrznego"), zasobów informacyjnych ośrodków zajmujących się problemem sekt w kraju i za granicą, jak też ze źródeł policyjnych, sądowych i medycznych.

3) ukrywanie faktycznych norm grupowych

Realizacja właściwych celów staje się możliwa dzięki wprowadzeniu systemu norm czyli wzorców zachowań akceptowanych i nieakceptowanych w grupie. Nowicjuszom sekta zazwyczaj przedstawia bardzo szeroki zakres zachowań akceptowanych. Dopiero po pewnym czasie, wystarczającym do silnego emocjonalnego związania nowicjusza z grupą, rosną wobec niego wymagania, normy stają się coraz bardziej wyraźne, znacznie zwiększa się zakres zachowań nieakceptowanych. W sekcie następuje:

- objęcie zasięgiem indoktrynacji większości dziedzin życia,
- prawie całkowite wypełnienie czasu i jego ściśle zaplanowanie,
- odniesienie zasad życia w sekcji do wszystkich uczestników instytucji oraz wszystkich innych członków społeczeństwa,
- podporządkowanie wszystkich dziedzin życia jednemu, nadrzeczemu celowi,
- przecięcie więzów z przeszłością,

kształtowanie człowieka myślącego w kategoriach narzuconego systemu i mówiącego określonym, przygotowanym do tego celu, językiem.

Zródłem informacji o faktycznych normach grupowych najczęściej są relacje byłych członków, "wewnętrzne" podręczniki, regulaminy i dyrektywy. Im większa rozbieżność między celami deklarowanymi i realizowanymi oraz im bardziej utajniane są faktyczne normy grupowe, tym wyższym poziomem manipulacji charakteryzuje się grupa. Z kolei, im silniejsza i szersza kontrola grupa chce rozciągnąć nad zachowaniem swoich członków, nie licząc się z ich potrzebami, tym bardziej stanowi ona zagrożenie dla ich wolności, zdrowia fizycznego i psychicznego, a niekiedy nawet i życia.

Niebezpieczeństwo, specyficznie związane z funkcjonowaniem sekt, nie wynika wyłącznie z ich manipulacyjnego charakteru ani wyłącznie z powodu silnie rozwiniętej struktury władzy. Istnieją np. firmy, uzyskujące dochody głównie dzięki zastosowaniu technik wpływu psychologicznego na klientów - jednak nie ingerują one w ich życie osobiste lub rodzinne. Istnieją wreszcie instytucje wojskowe lub zakonne, gdzie system kontroli ludzkich zachowań jest o wiele silniej rozwinięty - dlatego organizacje te tym bardziej zwracają uwagę na to, żeby przyszli zakonnicy lub żołnierze służby zawodowej zapoznali się z faktycznymi celami, obowiązującymi w grupie regulami i regulaminami.

Grupy, określane tu jako sekty, stanowią specyficzne zagrożenie z tego powodu, że jednocześnie charakteryzują się wysokim poziomem manipulacyjności oraz posiadają silnie rozwiniętą strukturę władzy. U członków sekt, początkowo znacznie ograniczona jest świadomość wyboru. Z czasem gdy faktyczne cele i normy grupy zostają przed nimi odkryte, okazuje się, że są coraz silniej uzależnieni od jej środowiska, jej lidera, bądź też samych praktyk.

Należy szczególnie zwrócić uwagę na następujący fakt: podstawowe różnice między sektami a innymi grupami społecznymi dotyczą cech konstytuujących jakakolwiek grupę (celów, norm i struktur grupowych). Dlatego w przypadku sekt błędem jest przypisywanie wyłącznie skłonności manipulacyjnych lub autokratycznych pojedynczym osobom a lekceważenie charakteru manipulacyjnego i struktury całej grupy. Sekty, niezależnie od ich profilu: religijnego, terapeutycznego, ekonomicznego, czy jakiegokolwiek innego, stanowią specyficzne twory społeczne, które funkcjonują według identycznego modelu i wywołują podobne skutki w psychice swoich członków oraz ich relacjach rodzinnych i społecznych. Często kontakt z władzami sekt jest niemożliwy, gdyż ich przywódcy rezydują w innych krajach. Jednakże system przez nich stworzony jest powielany w drobnych szczegółach we wszystkich krajach, w których tylko istnieją filie macierzystej organizacji. Każda sekta posiada jasno określone, nierzadko ujęte w formie podręczników "do użytku wewnętrznego", zasady rekrutacji nowych członków, treningu ideologicznego i stopniowego poddawania nowicjuszy coraz silniejszej kontroli. Śmierć założyciela sekty wcale nie stanowi przeszkody dla rozwoju grupy. Ze ścisłych kręgów kierowniczych wylania się następny przywódca (lub kilku czy też kilkunastu przywódców), który już nie tyle podtrzymuje patologiczne mechanizmy funkcjonowania sekty - bo one skutecznie powielane są przez lokalnych liderów i innych starszych członków organizacji - co wyznacza kolejne "epokowe" cele i zadania, które motywują członków do bardziej intensywnej pracy na rzecz grupy.

2. przyczyny i skutki przynależności do sekt

1) przyczyny przynależności do sekt

Przyczyny przynależności do sekt zakładają współwystępowanie dwóch czynników: podatności osobistej jednostki oraz manipulacyjnego oddziaływania grupy. Niniejsze rozwiązanie bliskie jest socjologicznemu ujęciu problematyki konwersji, które określane jest jako interakcyjne czyli

podejmujące analize czynników między czynnymi jednostkami. Z jednej strony jednostka poszukuje rozwiązania istotnych dla niej problemów i wsparcia, a z drugiej strony sekta przeprowadza działalność werbunkową, dostosowując swój wygląd do potrzeb i zainteresowań osoby poszukującej.

a. podatność osobista

Uważa się, że choć nie istnieje wzorcowy profil osobowości członka sekty, to na rekrutację prowadzoną przez te grupy pewne osoby są bardziej podatne niż inne. Aby oszacować, na ile ktoś jest podatny na zwerbowanie, należy przyjrzeć się głównie następującym czynnikom: rozwojowym, sytuacyjnym, rodzinnym i osobowościowym.

a) czynniki rozwojowe

Najczęściej z sektami związają się ludzie młodzi: uczęszczający do szkoły ponadpodstawowej, studium lub podejmujący pierwsze starania o pracę. Z reguły są oni jeszcze wolni od poważniejszych zobowiązań i odpowiedzialności, wynikających z faktu posiadania rodziny czy pracy na pełnym etacie. Werownicy sekt najczęściej nastawieni są na rekrutację osób młodych, silnych, zdrowych, pełnych zapału, nierzadko pragnących poświęcić się ważnej sprawie. Okres dorastania szeroko rozumiany wiąże się z rozbudzeniem potrzeb religijnych, egzystencjalnych, poszukiwaniem własnej tożsamości, sensu życia. Oferty sekt zdają się odpowiadać na właśnie na te potrzeby młodych ludzi. Jednakże obiektem werbunku pewnych grup kultowych stają się również ludzie w średnim wieku, w trakcie przeżywania największego okresu swojej twórczości lub kryzysu połowy wieku. Jedni i drudzy próbują zwiększyć swoje możliwości zawodowe poprzez uczestnictwo w różnych kursach poprawy osobowości, rozwoju potencjału ludzkiego, które mogą okazać się terenem werbunkowym sekt o charakterze edukacyjnym lub terapeutycznym. Ludzie starsi, żyjący samotnie, są z kolei otwarci na przejawy zainteresowania i emocjonalnego wsparcia.

b) czynniki sytuacyjne

Osoby, które przeżywają okresowo silny stres w swoim życiu, stają się bardziej podatne na oddziaływanie werowników. Człowiekowi, znajdującemu się w stanie kryzysu, trudno jest dostrzec manipulacyjne nastawienie sekty - zrozumiale wydaje się być, że wówczas potrzeba wsparcia staje się silniejsza, tym bardziej, gdy z różnych powodów nie otrzymuje się go w swoim dotychczasowym środowisku. Do wydarzeń życiowych, które mogą wywołać silny stres lub kryzys psychiczny, i przez to, zwiększyć podatność osobistą na wpływ sekty należą takie sytuacje, jak śmierć bliskiej osoby, zawód miłośny, służba wojskowa, uwięzienie, rozwód, brak pracy, porażka zawodowa, trudności w szkole lub na studiach, przeprowadzka do nowego miasta, nieszczęśliwy wypadek lub choroba.

c) czynniki rodzinne

Do sekt trafiają osoby zarówno z normalnych, szczęśliwych rodzin, jak i z dysfunkcyjnych. Podatność na zwerbowanie zmienia się jednak w zależności od zaspokojenia podstawowych potrzeb dziecka oraz struktury rodziny. Struktura autokratyczna, charakteryzująca się surową kontrolą lub liberalna, której główną cechą jest brak większego zainteresowania pozostałymi domownikami, sprzyja ukształtowaniu się określonych potrzeb lub przyzwyczajen dziecka. Autokratyczne środowisko rodzinne może sprzyjać ukształtowaniu się osobowości biernej, zależnej lub silnie rozbudzić dążenie do indywidualności (werownicy sekty mogą je wykorzystać, szybko angażując do samodzielnych i odpowiedzialnych działań na rzecz grupy). Środowisko liberalne z kolei może przyczynić się do nasilenia potrzeb bliskości i przynależności do wspólnoty, do których bardzo często odwołują się werownicy.

d) czynniki osobowościowe

Część sekt wykorzystuje ćwiczenia, techniki werbalne i pozawerbalne, które przypominają techniki stosowane przez hipnotyzerów. Niektóre z nich to: kojący, śpiewny ton głosu, ścisła bliskość fizyczna i dotyk, przedłużony kontakt wzrokowy, powtarzanie krótkich sloganów, sugerowanie, aby osoba rozluźniła się, stała się bardziej ufna i otwarta. Osoby bardziej niż inne podatne na sugestie i hipnozę są zarazem bardziej podatne na rekrutację. Poza zwiększoną wrażliwością na hipnozę, członków grup kultowych często charakteryzuje: upodobanie do doświadczania odmiennych stanów świadomości, obniżony krytycyzm, zwiększona potrzeba zależności, mała asertywność, niska samoocena i poczucie własnej wartości, naiwny idealizm.

b. wpływ grupy

Wpływ grupy kultowej na funkcjonowanie psychiczne jednostki, najprościej można opisać za pomocą dwuetapowego modelu: metody rekrutacji i metody podtrzymywania zaangażowania.

a) metody rekrutacji

Celem pierwszych kontaktów z osobą werbowaną jest wywołanie u niej potrzeby dalszych spotkań z członkami grupy. Aby ją wywołać, członkowie sekt wykorzystują różne metody, których skuteczność zależy z jednej strony od podatności osobistej potencjalnego kandydata a z drugiej - od stopnia, w jakim jest on poinformowany o faktycznych celach, zwyczajach i normach grupowych. Dlatego też, zamierzone czynności, takie jak: pomijanie istotnych informacji o grupie, unikanie odpowiedzi na niewygodne pytania bądź posługiwanie się oszustwem - innymi słowy: wprowadzanie w błąd lub dezinformowanie - stanowią podstawę wszelkich oddziaływań rekrutacyjnych sekt.

- **dezinformacja**

Dezinformacja występuje jeszcze przed dotarciem do właściwych osób (najczęściej młodzieży), wśród których zamierza się przeprowadzić rekrutację. Odbывается już na poziomie pertraktacji z władzami np. miasta, szkoły, uczelni, Domu Kultury o wynajęcie sali, udostępnienie atrakcyjnego miejsca do przeprowadzenia spotkań. Pozwala uzyskać dostęp do szerszego kręgu osób i w ten sposób zwiększyć prawdopodobieństwo trafienia na tych, którzy są bardziej niż inni podatni na manipulację.

Dezinformowanie rekrutowanych osób polega na wprowadzaniu ich w błąd co do istotnych aspektów funkcjonowania grupy, jej faktycznych celów i norm postępowania. Przy jednoczesnym zachęcaniu do dalszego zaangażowania w jej działalność może to uruchomić mechanizm, nazywany przez psychologów społecznych "zaangażowaniem i konsekwencją", który równie dobrze występuje w sytuacjach handlowych, jak społecznych i osobistych. Jedną z jego odmian polega na tym, że człowiek jest skłonny trzymać się oferty, która w końcu okazuje się mniej korzystna, niż wyglądała na początku.

- **schlebienie, oferowanie "przyjaciół"** Do dość często spotykanych metod rekrutacji należy min: spoufalanie się, okazywanie troski, zrozumienia, silnego i podzielanego zainteresowania ideami, celami lub planami osoby werbowanej. Werbujący zazwyczaj z rozmysłem zatajają istotne informacje o funkcjonowaniu grupy, sami zaś usiłują zgromadzić jak najwięcej informacji o kandydacie, począwszy od adresu, numeru telefonu, charakteru wykonywanej pracy, zainteresowaniach, a skończywszy na jego marzeniach, obawach, relacjach rodzinnych i aktualnych problemach. Jedną z prawidłowości psychologicznych, którą stosują sekty jest "reguła wzajemności". Zgodnie z tą regułą jesteśmy zobowiązani do przyszłego rewanżowania się za przysługi, prezenty, zaproszenia i tym podobne dobra, jakie sami otrzymaliśmy. Siła tej reguły niekiedy jest tak wielka, że to właśnie poczucie zobowiązania decyduje o spełnianiu zadań sekty, które bez tego poczucia z pewnością spotkałyby się z odmową.

- **perswazja**

Podstawowa zasada w przypadku kazdej formy oddziaływania społecznego jest stosowanie tak niewielkiego nacisku, jaki jest niezbędny, aby wywołać podjęcie danego zachowania, przy jednoczesnym zwiększaniu siły przekonania danej osoby, że ma możliwość wyboru. W takich okolicznościach niemożliwe staje się określenie, czy uzyskana w ten sposób zmiana postaw została wymuszona czy też istotnie stanowiła swobodny wybór rozumiejącej osoby.

Werbownicy sekt zwykle mocno akcentują, że ich rozmówcy posiadają wolny wybór a kwestia zaangażowania się w praktyki grupowe powinna być pozostawiona wyłącznie ich osobistej decyzji. Przekonują, że uczestnictwo w grupie absolutnie nie wymaga porzucenia dotychczasowego trybu życia, wyznania, szkoły, rodziny, przyjaciół, zawodu czy zainteresowań. W kontekście tych zapewnień, trudniej jest rozpoznać wywierana presję. Dlatego nowicjusze zwykle mają złudzenie samodzielnego wyboru co do dalszego zaangażowania w grupę, które z czasem faktycznie wymaga poważnych zmian w ww. dziedzinach życia.

- **presja grupy**

Innym mechanizmem wpływu społecznego jest "społeczny dowód słuszności", zgodnie z którym: im więcej ludzi wierzy w jakąś ideę, tym bardziej prawdziwe wydają się te idee jednostce. Jednomyslność, pewność i ogromne przekonanie o słuszności wyznawanych idei wśród kilkudziesięciu innych ludzi - dla osoby poszukującej, nieswiadomej nacisku grupowego, może stać się niecodziennym i silnym przeżyciem "doświadczenia prawdy", której dotąd bezskutecznie się poszukiwało.

- **angażowanie autorytetów**

Większość sekt intensywnie zabiega o to, by w sposób sztuczny zwiększyć swoją wiarygodność w oczach werbowanych osób. Grupy te potrafią wymienić wiele osób i instytucji, które popierają ich działalność. Najczęściej wykorzystują autorytety naukowe, religijne, polityczne, młodzieżowe, instytucje charytatywnych i organizacji międzynarodowych.

Niektóre sekty sponsorują konferencje naukowców, duchownych, polityków, artystów. Potem transmisje telewizyjne, relacje prasowe jak też dokumentacje spotkań sugerują opinii publicznej, że ich sympatykami są znani przedstawiciele świata polityki, nauki, duchowości czy show-biznesu. Sekty prezentują się niejednokrotnie jako organizacje o charakterze edukacyjno-wychowawczym, afiliowane przy poważnych organizacjach międzynarodowych.

b) metody podtrzymywania zaangażowania

Subiektywne powody, dla których osoby chcą dalej podtrzymywać kontakt z grupą mogą być tak różne jak ich niezaspokojone potrzeby: ciekawości, zrozumienia, poczucia własnej wartości, bliskości drugiego człowieka, przynależności i miłości, poznania prawdy o sobie i świecie, samorealizacji, altruizmu czy też poprawy zdrowia, podwyższenia dochodów.

Sądzą, że otwiera się dla nich szansa na lepsze życie - dlatego chcą zwiększyć swój poziom zaangażowania. Na obecnym etapie zaangażowania się w sektę jest już niepotrzebne budzenie motywacji do przychodzenia na kolejne spotkania. Lider grupy i starsi członkowie próbują więc stopniowo motywować nowicjuszy do coraz głębszych form zaangażowania. Na tym etapie, celem oddziaływania grupy jest wywołanie, u zwerbowanej już osoby, względnie trwałej zmiany postaw (w tym często postaw centralnych), kształtowanie w niej nowej tożsamości grupowej oraz całkowitego posłuszeństwa wytycznym organizacji. Podstawowym sposobem uzyskiwania dużych zmian jest zaplanowane i ciągle wywoływanie małych.

- **"technika małych kroków"**

Metoda ta jest rozciągnięta w czasie odmianą metody "zaangażowania i konsekwencji". Początkowego adepta bardzo szybko zachęca się do publicznego ujawniania nowoprzyjętych, nie

przemyslanym jeszcze poglądom. Następnie zachęca się go do dzielenia się poznana wiedza z rodziną i przyjaciółmi, a wyniki z tego powodu nieporozumienia i konflikty są tłumaczone jako dowód na trwanie bliskich osób w niewiedzy i fałszu. Naturalna konsekwencja opisywanych wydarzeń staje się wówczas odsunięcie się od tych osób i jeszcze silniejsze emocjonalne związanie się ze współ-członkami sekty, którzy zostają już jedynymi powiernikami w przeżywanych trudnościach.

W dość krótkim czasie początkujący członek grupy angażuje się więc w wiele nowych zajęć i praktyk (często zmniejsza się wtedy ilość godzin snu). Wszystko to powoduje, że ulega on przeciążeniu psychofizycznemu i osłabieniu, co w połączeniu z wielogodzinnymi medytacjami lub ćwiczeniami wywołującymi odmienne stany świadomości, oraz szczególna dieta, znacznie obniża jego zdolności do krytycznego myślenia i zwiększa podatność na sugestie.

- **ukryty system kar i nagród**

Zmianie zachowania, w kierunku wyznaczonym przez ideologię sekty służy także zakamuflowany system kar i nagród. Modelowanie zachowania za pomocą kar i nagród może odbywać się bez świadomości osoby, która temu procesowi podlega. Komus, kto potrzebuje wsparcia, akceptacji i zrozumienia, nierzadko wystarczy okazać w sposób niewerbalny (za pomocą gestu, spojrzenia, poświęcenia większej lub znikomej ilości czasu) aprobatę lub dezaprobatę wobec pewnych zachowań. Nowicjusz, nie zdając sobie sprawy, że w zaplanowany sposób został "popchnięty" do wykonania nowej czynności lub zaniechania innej, przypisuje wszelkie zmiany we własnych postawach osobistym i niezależnym decyzjom.

- **reinterpretacja rzeczywistości**

Wielokrotne powtarzanie tych samych tekstów i formułek, czytanie tych samych lektur, świadome naśladowanie obecnie znaczących postaci oraz nieswiadoma identyfikacja z panującymi w grupie wzorcami - tworzą zreby nowej tożsamości. Stopniowe przyswojenie żargonu sekty oraz nowych znaczeń, powszechnie używanych pojęć, kształtuje nowy sposób myślenia i radykalną reinterpretację rzeczywistości. Obraz rzeczywistości istniejącej poza grupą, staje się przeładowany negatywnymi

wydarzeniami: przestępczość, wojny, agresja, uzależnienia, samobójstwa, nietrwałość rodzin. Aby ocalić swoje życie, należy przyjąć w całości system przekonań grupy i pozyskiwać nowe osoby. W ten sposób uchroni się przed nieszczęściem, śmiercią duchową lub spodziewanym koncem świata. Pewne osoby lub instytucje, takie jak biologiczni rodzice, psycholog lub psychiatra, byli członkowie grupy, organizacje antykultowe, władze państwowe zyskują piętno złych lub takich, których należy się wystrzegać.

Radykalnej reinterpretacji ulega również przeszłość członka sekty. Zostaje ona niemal całkowicie pozbawiona pozytywnych cech, ale za to przeładowana przykrymi zdarzeniami, porażkami, krzywdami, grzechami, które są wyolbrzymiane bądź nieprawdziwe. Są one wykorzystywane do pogłębienia kryzysu dawnej tożsamości, wzbudzania poczucia winy i zwiększania motywacji do poprawy, według wzorca sekty.

- **szantaż emocjonalny**

Na określenie manipulacji ludzkimi uczuciami, takimi jak lęk, strach, poczucie winy, poczucie zobowiązania, używa się terminu "szantaż emocjonalny". Szantaż emocjonalny jest wpisany w strukturę sekty. Stanowi normę postępowania z członkami o niższym statusie w celu podporządkowania ich wymogom grupy. Z czasem prowadzi do silnego uzależnienia od jej środowiska.

Jedną z technik szantazu jest wzbudzanie strachu przed wyimaginowanym wrogiem (rodzice, psychiatrzy, organizacje antykultowe, służby specjalne, Kościół) i kara za opuszczenie grupy.

Wielu członkom sekt towarzyszy lek przed opuszczeniem grupy. U niektórych pojawiają się fobie. Dzieje się tak wskutek wielokrotnego powtarzania opowieści i plotek o nieszczęściach, jakie spotkały byłych członków, z powodu odejścia.

- **autocenzura myślenia**

Z czasem członkowie sekt przekonują się, że indywidualizm w myśleniu nie prowadzi do celu. Samodzielne, racjonalne myślenie zostaje trwale skojarzone z czcżą spekulacją, materialnym myśleniem, brakiem wiary, starymi schematami myślenia. Wobec takich reinterpretacji nigdy nie istnieje wystarczająco uzasadniony powód dla krytyki grupy. Sekty wypracowują sposoby radzenia sobie z przejawami krytycznego myślenia i wątpliwościami. Jednym z nich jest "wyciszanie myślenia", polegające na odrzucaniu myślowym wszelkich wątpliwości i pytań.

- **techniki relaksacyjne i hipnotyczne**

Większość sekt wykorzystuje techniki relaksu lub szeroko rozumianej hipnozy. Członkowie takich grup wprowadzają się w odmienne stany świadomości za pomocą: monotonnego powtarzania jednej lub kilkunastu sylab, ćwiczeń oddechowych, długotrwałej koncentracji na określonym bodźcu wzrokowym lub słuchowym, wizualizacji, odliczania, rytmicznego tańca, co może spowodować pewne zmiany w percepcji własnego ciała i zewnętrznej rzeczywistości a także zwiększyć podatność na sugestie. Często też osoba, która straciła swoją tożsamość ma tendencję do identyfikowania się ze 'swoją' autorytatywną osobą do tego stopnia, że wszystkie życzenia, rozkazy autorytatywnej osoby, uważa za własne.

Podsumowując można więc uznać manipulacyjny wpływ grupy za podstawowy i konieczny warunek przynależności do sekty oraz podatność osobistą - za czynnik sprzyjający zwerbowaniu do takiej grupy. Niniejsze rozróżnienie potwierdza zasadność stosowania terminów "manipulacyjny wpływ grupy" i "podatność osobista" oraz wykazuje nieadekwatność zastosowania np. teorii deprywacji potrzeb (model ten zakłada wiodącą rolę niezaspokojonych potrzeb w procesie wiązania się z grupą religijną) w odniesieniu do sekt.

2) skutki przynależności do sekt

a) u aktualnych członków

Bardzo trudno jest spotkać członka sekty, uważającego, że grupa, z którą się związał, wywiera destrukcyjny wpływ na jego psychikę. Zdanie najbliższego otoczenia: rodziców, rodzeństwa, przyjaciół, znajomych ze szkoły lub pracy jest najczęściej inne. To oni niepokoją się i szukają rad u różnych specjalistów. Rzadko zdarza się, że uda się nakłonić członka rodziny, który związał się z sektą, na wizytę u psychologa lub psychiatry. Jeśli się uda, pojawia się szansa na przeprowadzenie wywiadu, obserwacji i innych czynności diagnostycznych. Z czasem, po przebadaniu większej ilości takich osób, można pokusić się o uogólnienie wniosków diagnostycznych i stworzenie kategorii opisowych, wyjaśniających wpływ sekty na funkcjonowanie psychiczne ich członków. Do podjęcia terapii, w trakcie przynależności do grupy, dochodzi już rzeczywiście bardzo rzadko.

U aktualnych członków sekt opisuje się tzw. "syndrom indoktrynacji", który charakteryzuje się następującymi elementami: nagła zmiana hierarchii wartości, łącznie z porzuceniem pragnienia zdobycia kariery; szybka i dramatyczna zmiana sposobu zachowania; obniżenie elastyczności umysłowej i zdolności adaptacji; udzielanie mechanicznych, stereotypowych odpowiedzi; zawężenie i ośpienie uczuciowości; ofiary są posępne lub przeciwnie, w stanie chorobliwej egzaltacji; regresja: ofiary dzieciennieją, znajdują upodobanie w tym stanie zależności, pragną by szef decydował za nich; zmiany fizyczne, wyniszczenie, utrata wagi, tepe wyraz twarzy i uciekające spojrzenie; inne zaburzenia typu: stany dysocjacyjne, stereotypowość zachowań, obsesje, gonitwa myśli, halucynacje.

Opracowano również kryteria diagnostyczne "syndromu sekty", charakterystyczne dla członków sekty najniższego szczebla. Zespół ten charakteryzuje się:

brakiem możliwości prowadzenia swobodnej rozmowy. Rozmówca ustawicznie i bezkrytycznie powraca do tematu swojej nowej wiary; negatywna ocena wypowiedzi nie motywuje go do podjęcia rzeczowej dyskusji, lecz do ustawicznego powielania tych samych sloganów,
bezkrytycznym cytowaniem słów mistrza, mimo, że nie opierają się one na faktach ani dowodach i często są to treści absurdalne,
trudnościami w koncentracji i niepodzielnością uwagi, a także jej skoncentrowaniem na jednym temacie,
brakiem inicjatywy i samodzielnego działania,
zaburzeniami w zakresie woli, uczuciem ustawicznego leku i zagrożenia,
trudnościami w komunikacji z dawniejszym otoczeniem i niemożnością podjęcia życia poza grupą,
bezkrytycznym i mechanicznym stosowaniem ćwiczeń fizycznych,
automatycznym reagowaniem na głos (lub sygnał) osoby, która podaje sugestie (programowała),
zmiana sposobu odżywiania, przy czym nie uzasadnia się tego przesłankami racjonalnymi, lecz wolą nauczyciela.

b) u byłych członków

Problemy psychiczne, z jakimi borykają się byli członkowie sekt, często powtarzają się i dają się umownie usystematyzować według objawów natury:

poznawczej: trudności w koncentracji uwagi i zapamiętywaniu, tendencja do postrzegania rzeczywistości w białoczarnych kolorach, magiczny sposób myślenia, tzw. "obciążony język", stany dysocjacyjne oraz tzw. "odpływanie",
emocjonalnej: stany depresyjne i lękowe, fobie, koszmary nocne, poczucie winy, izolacji, bezradności, zniechęcenia, braku sensu życia, poczucie straconego czasu, niska samoocena oraz
społecznej: problemy w podejmowaniu samodzielnych decyzji, trudności w nawiązywaniu bliskich znajomości. Do specyficznych po-kultowych zespołów zaburzeń należą: zaburzenia relacji, nietypowe zaburzenia dysocjacyjne i złożone zespoły stresu pourazowego. Występują niekiedy zespoły psychotyczne, których wywołanie (w przypadku psychoz reaktywnych), ujawnienie się lub pogłębienie (w przypadku endogennych) było związane z okresową przynależnością do grupy kultowej.

- **stany depresyjne**

Sz szczególnie silne podczas pierwszych kilku miesięcy po odejściu. Związane są z poczuciem braku nadziei na szczęśliwą przyszłość, zniechęcenia, kryzysem tożsamości, poczuciem zdrady ze strony tych, którym bezgranicznie się zaufało.

- **trudności w koncentracji uwagi i zapamiętywaniu**

Wynikają z przyzwyczajenia się do wielokrotnej lektury wyłącznie pism przywódcy sekty, wyuczonego ukierunkowania uwagi i myślenia jedynie na treści związane z kultem. Próba przeczytania cokolwiek, co nie wiąże się z nim bezpośrednio, może budzić opór, wywoływać frustracje.

- **stany dysocjacyjne**

Mogą utrudniać koncentrację uwagi z powodu krótkich okresów naglej utraty świadomości. Są efektem, wyuczonego w sekcie, mechanizmu ucieczkowego, który polega na wchodzeniu w

odmienne stany świadomości lub stany nie-myślenia, ilekroć pojawi się jakaś niepewność, lek, tzw. „złe myśli”, zmęczenie intelektualne lub inne trudne sytuacje.

- **“odpływanie”**

Chodzi tu o odmianę stanu dysocjacyjnego. Można opisać ją jako nagły i automatyczny powrót, ukształtowanej w sekcie, pseudo-tożsamości, wyzwolony przez pewne bodźce wzrokowe, słuchowe, dotykowe, zapachowe lub smakowe, które wcześniej były częścią procesu uzależnienia od środowiska kultowego. Rola bodźca wyzwalającego może spełniać widok książki napisanej przez przywódcę, usłyszane przypadkowo dźwięki mantry, zapach kadzidełek, telefon od członka sekty. Niekiedy ponowne przybranie pseudo-tożsamości, może spowodować powrót do grupy kultowej. „Odpływanie” stosunkowo najczęściej dotyczy tych osób, które niedawno opuściły sektę bądź nie otrzymały wystarczającej pomocy doradczej, polegającej na zintegrowaniu doświadczeń kultowych z całością historii życia.

- **“obciążony język”**

Może sprzyjać stanom „odpływania”. Chodzi tu o trwałe konsekwencje częstego posługiwania się żargonem sekty i zmiany znaczenia podstawowych pojęć, które mogą deformować percepcję rzeczywistości i utrudniać porozumiewanie się z innymi ludźmi. Przede wszystkim jednak, „obciążony język” powstrzymuje wyzwolenie się z magicznego i dualistycznego sposobu myślenia, charakterystycznego dla sekt.

- **fobie**

One często powstrzymują proces odejścia ale niekiedy utrzymują się przez długi okres czasu po opuszczeniu grupy. Ex-członkowie obawiają się zgładzenia siebie lub swoich bliskich przez Boga, albo odczuwają silne lęki przed odcięciem przez przywódcę dopływu energii powodującym natychmiastową śmierć.

II. NIEKTÓRE ZJAWISKA PATOLOGICZNE ZWIĄZANE Z DZIAŁALNOŚCIĄ SEKT

1. naruszanie prawa karnego

Czyny karalne pozostające w związku z działalnością sekt nie stanowią kategorii wyodrębnionej w statystykach policyjnych, prokuratorskich i sądowych. Informacje o patologicznych zjawiskach związanych z oddziaływaniem sekt, w tym i o przestępstwach, nie są więc przez te organy odrębnie gromadzone i porównywane. Związek określonych zdarzeń z oddziaływaniem sekt nie ma charakteru ściśle zdefiniowanego, co należy uwzględnić jako element subiektywizujący. Wynika to zarówno z możliwości popełnienia z powodów związanych z przynależnością do sekty lub w związku z realizacją jego celów praktycznie każdego z przestępstw, jak i z nieznanymi w wielu wypadkach, przede wszystkim przy nieustalonych sprawcach, motywów działań przestępczych.

Niezwykle trudno jest wobec tego stworzyć pewien model, w oparciu o który można by z powodzeniem analizować zjawisko przestępczości występujące w sektach. Podane poniżej w tabeli wyroki sądowe oraz inne orzeczenia zapadłe w sprawach związanych bezpośrednio lub pośrednio z działalnością sekt, dla przejrzystości i uchwycenia pewnych tendencji zostały opisane w odniesieniu do unormowań części szczególnej prawa karnego materialnego. Wzięto pod uwagę rodzajowy przedmiot zamachu (ochrony) oraz miejsce, jakie dane przepisy zajmują w systemie prawa karnego. Przyjęty czasokres (lata 1992-1999) wynika z faktu, iż wymiar sprawiedliwości po raz pierwszy ze sprawą związaną z sektą zetknął się w roku 1992.

Jak wynika z powyższej tabeli, najwięcej spraw prowadzonych było o przestępstwa przeciwko wolności, rodzinie i opiece oraz wolności sumienia i wyznania. Z analizy posiadanych informacji

wynika, że w niemal jednej trzeciej prowadzonych spraw doszło do skazania członków sekt za czyny pozostające bezpośrednio lub pośrednio w związku z ich działalnością w sekcie. W jednej trzeciej przypadków brak jest informacji dotyczących sposobu zakończenia postępowania. W pozostałej części w jednej trzeciej spraw postępowanie uległo umorzeniu najczęściej z powodu nie stwierdzenia przestępstwa. Cztery sprawy są aktualnie w toku.

W okresie, w którym zbierano informacje o postępowaniach karnych nie stwierdzono, aby w związku z działalnością sekt naruszane były tylko ściśle określone przepisy. W związku z oddziaływaniem tego typu grup może dochodzić do naruszania wielu, zupełnie niespecyficznych norm prawnych. W prowadzonych postępowaniach karnych nie stwierdzono, aby przepisy prawa stały na przeszkodzie prawidłowemu przeprowadzeniu postępowania. Powodem najczęściej podejmowanych w tych sprawach decyzji o umorzeniu postępowania lub odmowie wszczęcia postępowania był brak potwierdzenia okoliczności wynikających z doniesień, a zatem przyczyny o charakterze faktycznym.

Na gruncie obowiązywania kodeksu karnego z 1969 r. składane doniesienia oraz prowadzone w związku z omawianą problematyką postępowania dotyczyły przede wszystkim następujących przestępstw: art. 148 § 1 dkk – obecnie art. 148 § 1 kk, art. 165 § 1 dkk – obecnie art. 189 kk, art. 167 § 1 dkk – obecnie art. 191 § 1 kk, art. 184 § 1 dkk – obecnie art. 207 § 1 kk, art. 212 dkk – obecnie art. 288 § 1 kk.

Na gruncie obecnie obowiązującej kodyfikacji karnej składane doniesienia i prowadzone postępowania dotyczyły między innymi takich przestępstw, jak: zabójstwo (art. 148 § 1 kk), udział w bójce z użyciem niebezpiecznego przedmiotu (art. 159 kk), pozbawienie wolności (189 kk), stosowanie przemocy (art. 191 kk), gwałt (art. 197 kk), nadużycie seksualne (art. 199 kk), znieważanie zwłok (art. 262 kk), fałszerstwo dokumentu (art. 270 § 1 kk).

Analizując wyżej przedstawione fakty można stwierdzić, że ujawniona przestępczość sekt w Polsce nie stanowi większego zagrożenia dla społeczeństwa. Na przestrzeni ostatniego dziesięciolecia zapadło nie więcej niż dwadzieścia wyroków skazujących przywódców sekt czy ich członków za czyny pozostające w bezpośrednim związku z działalnością sekty. Najczęściej były to czyny polegające na fałszowaniu dokumentów m. in. służących rejestracji związku wyznaniowego czy uzyskaniu dostępu do ulg i przywilejów, jakie pociąga za sobą rejestracja, uprowadzeniu małoletnich, stawianiu czynnego oporu i czynnej napadzie na funkcjonariuszy publicznych. Nielegalne posiadanie broni, składanie fałszywych zeznań, groźba karalna, kradzież, bezprawne udzielanie świadczeń lekarskich czy obcowanie płciowe z osobą poniżej 15 roku życia stanowią jednostkowe przypadki stwierdzonych

prawomocnymi wyrokami sądów naruszeń prawa. Szczególne zaniepokojenie budzi uaktywnienie się środowisk satanistycznych. Tylko w 1999 r. odnotowano 9 przypadków rytuałów satanistycznych, z którymi związane były takie czyny jak dewastacje cmentarzy, kościołów, kradzieże krzyży i ozdób z grobów, zabijanie zwierząt, handel narkotykami.

Ideologia niektórych sekt doprowadza też ich członków lub sympatyków do prób samobójczych. W latach 1995-1999 zakwalifikowano 8 samobójstw jako mających związek przyczynowy z wyznawaną doktryną, przede wszystkim satanistyczną. Nie oznacza to bynajmniej, że przestępczość sekt w Polsce sprowadza się tylko i wyłącznie do wyżej wskazanych udowodnionych w toku postępowania przed kompetentnymi organami czynów. Istnieje jeszcze bowiem zagadnienie tzw. "ciemnej liczby". O istnieniu "ciemnej liczby" decyduje wiele czynników, nie musi ono świadczyć jedynie o niskiej skuteczności działania organów ścigania.

Ogromną rolę w ujawnianiu przestępstw odgrywa współpraca ze społeczeństwem na tej płaszczyźnie. Tymczasem nie zawiadomienie o przestępstwie może wynikać bądź z braku

zaufania do organów ścigania, bądź z obawy o poniesienie własnej odpowiedzialności przez zgłaszającego, albo ze strachu przed zemstą ze strony sprawców. W przypadku przestępczej działalności sekt zagadnienie "ciemnej liczby" jest szczególnie istotne ze względu na bardzo małą liczbę przestępstw ujawnionych. W sytuacji, gdy prawomocnym wyrokiem zakończyło się jedynie kilkanaście spraw, można powiedzieć z dużym prawdopodobieństwem, że przestępczość tego typu w Polsce wchodzi niemalże w całości do obszaru "ciemnej liczby". Wiąże się to z trudnością wykrycia przestępstwa, zwłaszcza popełnionego w wyizolowanej wspólnotie, gdzie ofiary nie czują się ofiarami, a nadużycia w stosunku do nich spotykają się z ich przyzwoleniem. Istnieje także ogromna trudność w udowodnieniu przestępstwa oraz w ustaleniu samego faktu popełnienia przestępstwa w związku z działalnością sekty, bądź na tle rytualnym.

W Polsce nie brakuje sankcji za nadużycia popełnione w sektach. Problemem wydaje się być raczej niemożność ich zastosowania z powodu niewykrycia, bądź nie udowodnienia przestępstwa. Stan zagrożenia niesionego przez sekty ma wymiar indywidualny dla każdego. Podobnie indywidualny charakter powinna mieć reakcja na dostrzeżone w najbliższym otoczeniu nadużycia związane z funkcjonowaniem sekt. Ogromną rolę w tym wypadku odgrywa świadomość społeczna w zakresie mechanizmów rządzących sektami, gdyż to ona jest warunkiem natychmiastowej reakcji na szkodliwą społecznie działalność tego typu destrukcyjnych grup.

2. naruszanie prawa rodzinnego

Również wydziały rodzinne w sądach zajmowały się sprawami, w których stronami czy uczestnikami byli członkowie sekt albo osoby bezpośrednio lub pośrednio z nimi związane. Dane przedstawione poniżej obejmują okres od 1994 r., w którym sprawa tego typu była po raz pierwszy rozpoznawana przez sąd, do 1999 r. Należy jednak zaznaczyć, że ze względu na brak jasnych kryteriów kwalifikowania określonych postępowań sądowych do kategorii spraw związanych z oddziaływaniem sekt przedstawione dane obejmują jedynie te sprawy, które w sprawozdaniach sądowych zostały subiektywnie włączone do tej umownej kategorii. Możliwe więc, że spraw tego typu było więcej, jednak z powodu braku odpowiednich narzędzi badawczych niezwykle trudno jest dotrzeć do wiarygodnych informacji.

Dla przejrzystości wywodu i uchwycenia pewnych ogólnych tendencji sprawy dotyczące sekt zostały pogrupowane ze względu na rodzaj sprawy rodzinnej czy opiekunczej ze wskazaniem sposobu zakończenia postępowania lub z zaznaczeniem, że sprawa pozostaje w toku.

Z powyższej analizy wynika, że w omawianym czasie prowadzone były 52 postępowania w sprawach dotyczących władzy rodzicielskiej, stosunków między małżonkami, ubezwłasnowolnienia i innych. Prawie w dwóch trzecich spraw sądy wydały orzeczenia pozytywne, to znaczy orzekły o pozbawieniu władzy rodzicielskiej, jej ograniczeniu czy rozwodzie. Orzeczenia negatywne oraz orzeczenia umarzające postępowanie nieznacznie przekroczyły 10% ogółu orzeczeń. Ponad 20% spraw w okresie objętym analizą pozostawało w toku.

Analiza posiadanego materiału badawczego w zakresie nadużyć prawa rodzinnego na przestrzeni lat 1994-99 wskazuje na to, że problematyka ta pojawiła się w dostrzegalnym wymiarze, tym bardziej, że zebrane informacje są z pewnością niepełne. Około pięćdziesięciu prowadzonych spraw, w tym o pozbawienie lub ograniczenie władzy rodzicielskiej, rozwód czy ubezwłasnowolnienie częściowe lub całkowite osób przynależących do sekt świadczy o tym, że problem rzeczywiście istnieje i został dostrzeżony przez organy wymiaru sprawiedliwości. Należy zaznaczyć, że jedna czwarta spraw dotyczyła zastąpienia braku zgody rodziców lub

prawnych opiekunów na zabieg leczniczy w postaci transfuzji krwi orzeczeniem sadu. Warte podkreslenia jest takze znaczace zwiekszenie sie ilosci spraw zwiazanych z demoralizacja nieletnich nalezacych do grup satanistycznych z 1 sprawy w 1998 do 6 przypadków w 1999 r.

3. inne naruszanie prawa

Oprócz łamania prawa karnego lub rodzinnego członkowie niektórych sekt dopuszczają się także naruszania innych przepisów prawa, w tym w szczególności przepisów celnych, meldunkowych, podatkowych, oświatowych lub budowlanych. W latach 90-tych wśród związanych z działalnością sekt ujawnionych czynów tego rodzaju należy wymienić:

- kilkadziesiąt przypadków niszczenia dokumentów tożsamości, niedopełniania obowiązku meldunkowego, niezgłaszania narodzin dzieci,
- 6 przypadków nadużyć finansowych, które dotyczyły: nieprawidłowości w naliczaniu podatku VAT, sprowadzania z zagranicy samochodów osobowych i innych wartościowych darów dla nieistniejących osób prawnych, na fikcyjne cele lub w ilościach wskazujących na nadużywanie przywileju celnego, oraz wyludzania pieniędzy na rzekomo prowadzona działalność charytatywna,
- 2 przypadki samowoli budowlanej,
- 2 przypadki odmowy realizacji obowiązku szkolnego,
- 2 przypadki niezgodnej z ustawą o systemie oświaty agitacji religijnej a terenie placówek oświatowych.

Tak jak w poprzednich kategoriach spraw należy zaznaczyć, że dane powyższe są niepełne ze względu na brak systematycznej oceny zagrożenia ze strony sekt przez odpowiednie służby. Interwencje odpowiednich służb były podejmowane w jednostkowych przypadkach naruszania prawa, gdy informacje o nich docierały do wiadomości konkretnych służb państwowych.

ZAKOŃCZENIE

1. Wszystkie przedstawione w niniejszym raporcie fakty i opinie świadczą o tym, iż sekty to problem niezwykle skomplikowany, niejednorodny, wielopłaszczyznowy a przez to trudny do całościowej oceny - począwszy od olbrzymiego wachlarza terminologicznego, którym z jednej strony posługują się same sekty, z drugiej osoby i instytucje badające ich zachowania, poprzez formy prawne aktywności sekt oraz rzeczywisty zakres ich działalności, aż do tego co wzbudza największe kontrowersje i obawy społeczne a także sprzeciw samych sekt: to szkodliwa, destrukcyjna a czasami wręcz pozaprawna działalność sekt. Mając więc za zadanie charakterystykę zjawiska sekt, niemożliwe było skupienie się tylko i wyłącznie na jednym z jego wątków.

Szkodliwość społeczna, bezprawne i niejednokrotnie kryminalne zachowania członków i sympatyków sekt znajdują swoje odzwierciedlenie w poczuciu zagrożenia ze strony polskiego społeczeństwa, o czym świadczą wyniki przeprowadzonych badań opinii publicznej. Poczucie to wzmocnione jest poprzez brak informacji i często bezradność organów ścigania. Nie oznacza to bynajmniej, że organy państwa nie dostrzegają zagrożeń związanych z działalnością sekt w Polsce i nie podejmują żadnych kroków ażeby im przeciwdziałać. Organ państwa w żaden sposób nie narusza jednak konstytucyjnych gwarancji wolności sumienia i religii. W szczególności działania państwa nie mają na celu ocenę prawdziwości czy słuszności głoszonych przekonań religijnych lub światopoglądowych. Ta sfera pozostaje całkowicie poza zainteresowaniem służb państwowych. Państwo w sprawach przekonań religijnych i światopoglądowych swoich obywateli pozostaje bezstronne.

Organy administracji zobowiązane są do zapewnienia przestrzegania porządku prawnego w państwie prawa jakim jest Rzeczpospolita Polska. Sekty będące zagrożeniem dla obywateli prowadzi działania łamiące podstawowe normy tego porządku. Wobec powyższego państwo poczuwa się do obowiązku ochrony swoich obywateli przed tymi zagrożeniami.

2. Działania organów państwa w zakresie problematyki sekt podzielić można na: działania w zakresie diagnozy zagrożeń ze strony sekt i skutków ich działań, pomoc ofiarom sekt i ich rodzinom, zwalczanie przestępczej, bezprawnej i szkodliwej działalności sekt oraz prewencję.

1) Działania państwa w zakresie diagnozy zagrożeń ze strony sekt i skutków ich działań

Wyrazem dostrzeżenia problemu zagrożeń ze strony sekt było powołanie Międzyresortowego Zespołu do Spraw Nowych Ruchów Religijnych, utworzonego na podstawie zarządzenia Nr 78 Prezesa Rady Ministrów z dnia 25 sierpnia 1997 r. (M.P. Nr 54, poz. 513). Międzyresortowy Zespół do Spraw Nowych Ruchów Religijnych jest organem opiniotwórczo-doradczym Prezesa Rady Ministrów. Celem Zespołu jest diagnoza i analiza istniejących zagrożeń ze strony niektórych nowych ruchów religijnych i ich wpływu na jednostkę, rodzinę i społeczeństwo, oraz wypracowanie metod skutecznego przeciwdziałania tym zagrożeniom i sposobów niwelowania skutków działalności destrukcyjnych sekt. W zakresie swoich zadań Zespół współpracuje z organizacjami pozarządowymi zajmującymi się pomocą ofiarom sekt i ich rodzinom, oraz z wyspecjalizowanymi ośrodkami naukowymi, a także nawiązał kontakty ze swoimi odpowiednikami w innych krajach europejskich. Zespół nawiązał też kontakty robocze z Sekretariatem Episkopatu Polski i Polską Radą Ekumeniczną. Przewodniczącym Zespołu jest podsekretarz stanu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji. W jego skład wchodzi przedstawiciele: Ministra Sprawiedliwości, Ministra Obrony Narodowej, Ministra Zdrowia, Ministra Edukacji Narodowej, Ministra Spraw Zagranicznych. W pracach Zespołu biorą udział również

przedstawiciele: Komendy Głównej Policji oraz Pełnomocnika Rządu do Spraw Rodziny.

Zespół prowadzi diagnozę i rozpoznawanie istniejących w Polsce zagrożeń ze strony sekt, realizuje to zadanie poprzez swoich członków na poziomie poszczególnych resortów reprezentowanych w Zespole. Spływające informacje i dane z resortów zaangażowanych w prace Zespołu pozwalają określić i ocenić rzeczywiste niebezpieczeństwo ze strony sekt oraz sfery życia społecznego, w których te zagrożenia występują. Poszczególne resorty dokonują bieżącego rozpoznania tych zagrożeń, wykorzystując do tego celu własne kompetencje i środki materialne. Szczególna odpowiedzialność za realizację tego zadania spoczywa na Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji (w tym na pionie Policji) oraz Ministerstwie Sprawiedliwości. Lokalne Komendy Policji na bieżąco informują Komendę Główną Policji o przypadkach zaistnienia przestępstw kryminalnych związanych bezpośrednio lub pośrednio z działalnością sekt oraz ustalonych sprawców tych czynów.

Również Ministerstwo Edukacji Narodowej, za pośrednictwem kuratorów oświaty, prowadzi obserwacje sekt aktywnych na terenie placówek opiekuńczo – wychowawczych. Także Ministerstwo Obrony Narodowej w ramach prowadzonego rozpoznania uwzględnia uczestnictwo w sektach żołnierzy w czynnej służbie wojskowej.

2) Działania państwa w zakresie pomocy ofiarom sekt i ich rodzinom

W zakresie profilaktyki uzależnień od sekt i resocjalizacji ich ofiar nie został do tej pory stworzony specjalny program. W stosunku do ofiar oddziaływanych takich grup oferowana jest pomoc psychiatryczna w ramach dostępnej sieci usług psychiatrycznych, a więc głównie w licznej sieci poradni zdrowia psychicznego, oraz inne formy pomocy psychiatrycznej.

Opracowany został również projekt nowelizacji programu ochrony zdrowia psychicznego, który zakłada m.in. rozwijanie i uczenie kompetencji psychologicznych i społecznych, umożliwiających jednostce lepsze wykorzystywanie własnych możliwości, a także skuteczne radzenie sobie z wymogami życia, ze stresem, z krytycznymi wydarzeniami i sytuacjami oraz zagrożeniami patologią. Program ten pozwoli na stosowanie działań profilaktycznych i zapobiegawczych w stosunku do zagrożeń wynikających z przedstawionego raportu. Pełnomocnik Rządu do Spraw Rodziny wspiera natomiast finansowo organizacje społeczne w zakresie prowadzenia ośrodków pomocy o charakterze informacyjnym, konsultacyjnym, terapeutycznym i rehabilitacyjnym.

3) Działania państwa w zakresie zwalczania przestępczej, bezprawnej i szkodliwej działalności sekt.

Organy ochrony prawnej podejmują z urzędu i na wniosek działania w celu zwalczania nielegalnej aktywności sekt. Jednostki prokuratury oraz Policja w całym kraju prowadzi czynności procesowe w każdej sprawie, w której istnieje uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa. W ramach istniejącego prawa organy państwa nie mają jednak możliwości ściągania każdego czynu o szkodliwym charakterze, jeśli nie posiada on znamion czynu zabronionego – a tak jest w większości przypadków zachowań obserwowanych w sektach. Nie każde popełnione przez sekty nadużycie stanowi naruszenie prawa. Jednak tam, gdzie dochodzi do naruszania prawa, organy ściągania interweniują w zakresie swoich uprawnień, wykorzystując dostępne instrumenty prawne.

Ponadto Ministerstwo Sprawiedliwości - Departament Spraw Rodzinnych i Nieletnich w cyklu szkoleń odbywających się od 1996 roku dla pracowników zakładów poprawczych, rodzinnych ośrodków diagnostyczno-konsultacyjnych i kuratorów, uwzględnia problemy zagrożeń społecznych wynikających z działalności sekt.

4) Działania państwa w zakresie prewencji zagrożeń ze strony sekt.

W celach prewencyjnych w niektórych kuratoriach oświaty (w ramach wydziałów lub zespołów ds. profilaktyki) podjęto działania w następujących formach:

- szkolenia dla wizytatorów (w ramach planu pracy kuratoriów),
- szkolenia dla pedagogów szkolnych, wychowawców, doradców metodycznych oraz pielegniarek szkolnych i środowiskowych,
- spotkania z rodzicami (prelekcje, pogadanki, zebrania szkolne),
- warsztaty i seminaria dla pedagogów szkolnych i nauczycieli oraz dyrektorów szkół,
- zajęcia psychoedukacyjne i terapeutyczne dla młodzieży prowadzone przez pracowników poradni psychologiczno-pedagogicznych,
- dyżury specjalistów (przedstawicieli ośrodków informacji oraz pracowników oświaty),
- publikacje w lokalnych czasopismach oświatowych,
- uwzględnianie problematyki nowych ruchów religijnych w programie studiów podyplomowych oraz kursów kwalifikacyjnych dla nauczycieli,
- podejmowanie problematyki zagrożeń w ramach godzin wychowawczych, na lekcjach wychowania obywatelskiego oraz lekcjach religii i etyki,
- uruchomienie telefonu zaufania.

W ramach działań informacyjnych, profilaktycznych i terapeutycznych kuratoria oświaty nawiązały współpracę z organizacjami pozarządowymi, stowarzyszeniami oraz mediami. Ministerstwo Edukacji Narodowej w ramach posiadanych możliwości wspiera działalność organizacji pozarządowych zajmujących się sektami. W wykazie zadań państwowych zleczanych

przez MEN jednostkom nie zaliczonym do sektora finansów publicznych zostało umieszczone zadanie określone jako realizowanie środowiskowych programów wychowawczych w zakresie zapobiegania zagrożeniom ze strony sekt.

3. Ze względu na złożony charakter zjawiska sekt, jak również fakt, iż ich aktywność ukierunkowana jest na niemal wszystkie sfery życia społecznego trzeba mieć pełną świadomość, iż przedstawione powyżej działania organów państwa nie są w pełni wystarczające w zakresie przeciwdziałania całemu spektrum zagrożeń ze strony sekt. Jednakże ze względu na specyfikę zjawiska podjęcie jakichkolwiek kroków nie może być działaniem uderzającym w konstytucyjnie zagwarantowane wolności, uprawnienia i swobody obywatelskie. Do organów państwa nie należy ocena prawdziwości czy słuszności głoszonych przekonań. Zadaniem organów państwa jest jedynie ochrona swoich obywateli przed wszelkimi formami patologii, naruszeniami porządku prawnego i społecznego.

Dotychczasowa analiza prowadzi do wniosku, iż możliwe są skuteczniejsze działania organów państwa w zakresie przeciwdziałania zagrożeniom ze strony sekt. Można tu wymienić:

- włączenie do składu Międzyresortowego Zespołu do Spraw Nowych Ruchów Religijnych przedstawicieli Komendy Głównej Policji, Ministerstwa Finansów, Ministerstwa Pracy, Pełnomocnika Rządu do Spraw Rodziny oraz Głównego Urzędu Cel,
- utworzenie bazy danych o sektach w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji,
- ścisła współpraca z ośrodkami naukowymi oraz organizacjami pozarządowymi zajmującymi się sektami,
- utworzenie specjalnych publicznych ośrodków terapeutycznych dla ofiar sekt i ich rodzin oraz wspieranie finansowe utworzenia i działalności ośrodków prowadzonych przez organizacje pozarządowe, prowadzących tzw. terapie wyjścia,
- uznanie przez organy ochrony zdrowia „syndromu sekty” za jeden z wymagających leczenia skutków uczestnictwa w sekcie,
- wprowadzenie profilaktyki uzależnienia od sekty oraz syndromu sekty do nauczania na studiach medycznych,
- skuteczniejsze i bardziej zdecydowane wykorzystywanie obecnych instrumentów prawnych do zwalczania nielegalnej działalności sekt,
- rozwiązanie możliwości penalizacji zjawisk związanych z destrukcyjnym oddziaływaniem psychologicznym,
- wyposażenie sędziów, prokuratorów i policjantów w wiedzę umożliwiającą im skuteczne zwalczanie patologii w sektach,
- podjęcie działań kontrolnych w zakresie przestrzegania przez osoby prawne tworzone przez sekty oraz przywódców sekt w szczególności przepisów podatkowych, celnych, oświatowych,
- włączenie problematyki zagrożeń ze strony sekt do programów szkolnych i wychowawczych,
- przeprowadzenie akcji informacyjnej dla uczniów i rodziców, z włączeniem do niej mediów,
- uruchomienie cyklu szkoleń o sektach dla osób stykających się z tym problemem, głównie nauczycieli i wychowawców.

Ponadto za konieczne należy uznać:

- opracowanie programu spójnej polityki państwa w zakresie przeciwdziałania zagrożeniom ze strony sekt,

- właściwa i ścisła koordynacja działań organów państwa, również we współpracy z samorządami lokalnymi, organizacjami pozarządowymi oraz placówkami naukowymi,
- podjęcie intensywnych działań w tym zakresie na poziomie międzynarodowym w ramach instytucji europejskich, oraz w ramach porozumień z rządami innych państw, w szczególności tych, które posiadają zorganizowane struktury działające w przedmiotowym zakresie, takimi jak Francja, Belgia i Austria.

BIBLIOGRAFIA

American Journal of Physiology, vol. 221, nr 3 (1971), ss. 795-798; za: Allan J., *Medytacja Transcendentalna - kosmiczne szalbierstwo*, w: *Nie wszyscy są jednego ducha* (pr. zbior.) 1988, s. 180-225.

Aronson E. *Człowiek istota społeczna*, Warszawa 1997.

Aronson E., Wilson T.D., Akert R. M., *Psychologia społeczna. Serce i umysł*, Poznań 1997.

Barker E., *Nowe ruchy religijne*, Kraków 1997.

Beznica S., *Przegląd nowych ruchów religijnych w Polsce*, w: *Nowe Ruchy Religijne*, Kraków 1997, ss. 251-339.

Bilikiewicz A., *Zaburzenia reaktywne*, w: A. Bilikiewicz i W. Sytrzyzewski (red.) *Psychiatria*, Warszawa 1992, ss. 152-156.

Burrell M. C., Allan J., *Nie wszyscy są jednego ducha*, Warszawa 1988.

Cialdini R., *Wywieranie wpływu na ludzi, teoria i praktyka*, Gdańsk 1996.

Czohara A., *Prawne problemy stosunku Państwa do nowych ruchów religijnych*. Opinia opracowana na zlecenie Międzyresortowego Zespołu do Spraw Nowych Ruchów Religijnych (mps), Warszawa 1998.

Diagnostical and statistical Manual of Mental Disorders (Third Edition, Third Edition- Revised, Fourth Edition), Washington 1980, 1987, 1994.

DEMOSKOP, *Sekty w Polsce*, Wrzesień 1999.

Doktor T., *Nowe ruchy religijne i parareligijne w Polsce*, Warszawa 1999.

Doktor T., *Ruchy kultowe. Psychologiczna charakterystyka uczestników*, Kraków 1991.

Doktor T., *Nowe ruchy religijne w Polsce*, Problemy Opiekunco-Wychowawcze 1996, nr 8.

Doktor T., *Orientalne ruchy religijne i parareligijne w Polsce*, Wiedza 1992, nr 5.

Encyklopedia Multimedialna PWN 1996, wersja 1.00, Warszawa 1996.

Fels G., *Dwa oblicza Hare Kryszy*, Niepokalanów 1997.

Gaspar H., *Sekty i nowe ruchy religijne w Niemczech*, Communio 1991, nr 3.

Fillaire B., *Sekty*, Katowice 1999.

Forward S., Frasier D., *Szantaż emocjonalny. Jak obronić się przed manipulacją i wykorzystaniem*, Gdańsk 1999.

Fredman J. L., Fraser S. C., *Compliance without pressure. The foot-in-the door technique*, w: *Journal of Personality and Social Psychology* 4 (1996), ss. 195-202.

Galanter M., *The relief effect: a sociobiological model for neurotic distress and large group therapy*, w: *American Journal of Psychiatry* 135 (1978), ss. 588-591.

Gandow T., *Nowe ruchy religijne - ich działalność w Europie Wschodniej*, w: *Sekty. Ekspansja zła* (pr. zbior.), Warszawa 1998, ss. 37-45.

Getting involved in cults: a psychiatric response, w: *FAIR News* 10 (1994).

Grzymała-Moszczyńska H., *Przesłanki ustawowego uregulowania stosunków między Państwem a Międzynarodowym Towarzystwem Świadomości Kryszny*, Kraków 1996.

Guzik E., *Grupy o charakterze sekt w Polsce. Problemy definicji, klasyfikacji oraz aspekty kryminologiczne zjawiska*. Opinia opracowana na zlecenie Miedzyresortowego Zespołu do Spraw Nowych Ruchów Religijnych (mps), Warszawa 2000.

Halas E., *Konwersja. Perspektywa socjologiczna*, Lublin 1992.

Hanausek T., *Kryminalistyka*, Kraków 1998.

Hassan S., *Psychomanipulacja w sektach*, Łódź. 1997.

Herman J. L., *Przemoc. Uraz psychiczny i powrót do równowagi*, Gdansk 1998.

Holyst B., *Kryminologia*, Warszawa 1994.

ISKCON Communications Journal, Northern Ireland 2 (1997).

Katolicki mnich o dialogu z ruchem Hare Krysna, w: Hare Krysna w Polsce, nr 3 (1995).

Kosela K., *Grupy pogranicza nauki i religii. Wprowadzenie w problematyke socjologiczna*, (w:) *Ruchy pogranicza religii i nauki jako zjawisko socjopsychologiczne*, T. Doktor, K. Kosela (red.), Warszawa 1984.

Koscielak Z., *Wiatr od morza. Moonuniwersytet*, w: Czas 48 (1996).

Kubiak A., *Delicje i lewa reka Krysny. Kreacja i ewolucja ruchu Hare Krysna w Polsce*, Warszawa 1997.

Kuncewicz D., *Problemy psychiczne i rehabilitacja byłych członków kultów destrukcyjnych*, referat wygłoszony na XXXIX Zjeździe Psychiatrów Polskich (mps), Bydgoszcz 1998.

Kuncewicz D., *Przyczyny przynależności do grup kultowych* (praca magisterska), Lublin 1999.

Kuncewicz D., *Przyczyny przynależności do kultów destrukcyjnych*, referat wygłoszony na XXXIX Zjeździe Psychiatrów Polskich (mps.), Bydgoszcz 1998.

Kuncewicz D., *Sekty w Polsce. Wybrane aspekty psychologiczne*. Opinia opracowana na zlecenie Miedzyresortowego Zespołu do Spraw Nowych Ruchów Religijnych (mps), Warszawa 2000.

Kuner W., *New religions movements and mental health*, 1984, w: Doktor T., *Ruchy kultowe. Psychologiczna charakterystyka uczestników*, Kraków 1991

Langone M. D. i in., *The group Psychological Abuse Scale: A Measure of the Varieties of Cultic Abuse*, w: *Cultic Studies Journal*, vol. 11, nr 1 (1994), ss. 88-117.

Langone M. D., *Introduction*, w: M. D. Langone (red.), *Recovery from cults. Help for Victims of Psychological and Spiritual Abuse*, New York 1994, ss. 1-21.

Langone M. D., *Psychiatric and Mental Health Congress Clinical Update on Cults in City November 16-19 1995*, w: *Cult Observer*, vol 13, nr 1 (1996).

Leder S., *Nerwice* (ss. 119-139), *Psychoterapia* (ss. 357- 371), w: A. Bilikiewicz i A. Strzyzewski, *Psychiatria*, Warszawa 1992.

Lifton R. J., *Thought Reform and the Psychology of Totalism. A study of "Brainwashing" in China*, New York 1961.

Ludwig A. M., *Altered States of Consciousness*, w: C. Tart (red.), *Altered States of Consciousness*, New York 1990.

Ludwikowski R. R., *Ja Bóg czyli życie po życiu nowej ery*, Kraków 1992.

Martin P. R., West L. J., *Pseudo-identity and the Treatment of Personality in Victims of Captivity and Cults*, w: *Wellspring Messenger*, vol. 7, nr 1 (1996), s. 10-12.

Masner P., *Biochemia i farmakologia psychicznego ujarzmiania dokonywanego przez sekte destrukcyjna Moona*, w: Posacki A., *Sekty, nowe ruchy religijne, psychokulty - geneza, definicja, typologia*, w: M. Renkielska (red.), *Sekty, sekty...*, Kielce 1997, ss. 7-31.

Miedzynarodowe Towarzystwo Swiadomosci Krysny. Podstawowe informacje, Warszawa 1996.

Mika S., *Psychologia społeczna*, Warszawa 1981.

Moon H. J. H., *Prawdziwi Rodzice i Epoka Spełnionego Testamentu*, przemówienie wygłoszone w Warszawie 19.11.1993r (mps).

Moon S. M., *Prawdziwa Rodzina i ja*, przemówienie wygłoszone w Warszawie w dniu 07.11.1995r.

Nowakowski P. T., *Sekty. Co każdy powinien wiedzieć*, Tychy 1999.

Olszewski D., *Sytuacja napięcia pomiędzy liderami niektórych niechrześcijańskich sekt a niektórymi teologami*, (w:) Nowe religie i sekty wyzwaniem dla Kościoła?, Materiały z sesji misyjno - pastoralnej Pieniezno 26 - 28.11.1993 r, Pieniezno 1994.

Osrodek Badania Opinii Publicznej Sp. z o.o., *Sekty w Polsce*, Warszawa 1999.

Paleczny T., *Sekty. W poszukiwaniu utraconego raj*, Kraków 1998.

Pasek Z., *Nowe ruchy religijne w Polsce. Zarys religioznawczy*. Opinia opracowana na zlecenie Miedzyresortowego Zespołu do Spraw Nowych Ruchów Religijnych (mps), Warszawa 1998.

Pawłowicz Z., *Kościół i sekty w Polsce*, Gdansk 1996.

Posacki A., *Sekty - charakterystyka*, List 1996, nr 2.

Powalka D., *Psychologiczna charakterystyka uczestników wybranych ruchów religijnych*, w: T. Doktor (red.), *Ruchy pogranicza religii i nauki jako zjawisko socjopsychologiczne* Warszawa 1997.

Prabhupada A. C. B. S., *Prawda i Piekno*, Warszawa 1981.

Prokop J., *Sekty, uwaga rodzice!*, Warszawa 1994.

Pyszka S., *Kościół katolicki a sekty*, Kraków 1994.

Ross J.C., Langone M.D., *Cults. What parents should know?*, New York 1988.

Schein E., *Coercive persuasion. A Socio-psychological Analysis of the "brainwashing" of American Civilian Prisoners by the Chinese Communists*, New York 1961.

Sri Chinmoy. *A Global Man of Peace*, New York 1997.

Sledzinski W., *Lekarz psychiatra wobec zagadnień związanych z oddziaływaniem sekt*, w: M. Renkielska (red.) *Sekty, sekty...*, Kielce 1997.

Smoczyńska I., *Sekty - pułapka adolescencji*, Remedium 1998, nr 4(62).

Świadectwo Ani, w: T. Aleksiewicz T (red.) *Wiara w pigułce czyli sekty*, Poznań 1998, ss. 42- 50.

Sztumski J. (red.), *Sekta w świecie socjologii*, (w:) Sekty. Studium socjologiczno - historyczne, Polska Akademia Nauk. Komisja Filozofii i Socjologii, Kielce 1993.

Vernette J., *Sekty*, Oficyna Wydawnicza Volumen, Warszawa 1998.

Wargacki, *Rola odmiennych stanów świadomości w powstawaniu i umacnianiu się sekt i nowych ruchów religijnych (New Age)*, referat wygłoszony na XXX Sympozjum Sekcji Psychologii Komisji Episkopatu ds. Nauki Katolickiej (mps.), Łowicz 1996.

Yager D. i Yager D., *Podrecznik Biznesu. Jak zbudować swoją firmę Amway i odnieść sukces*. Warszawa.

Yeakley F. R., *The Discipling Dillema*, Nashvilles 1982.

Zarebska-Piotrowska D., *Sekty - stare czy nowe znaki zapytania*, w: M. Renkielska (red.), *Sekty, sekty...*, Kielce 1997, ss. 39-62.

Zarebska-Piotrowska D., *Psychomanipulacja – Grupy psychomanipulacyjne; Przyczyny – Mechanizmy – Skutki, Wybrane zagadnienia*, Ekspertyza opracowana na zlecenie Biura Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu, Kraków 1999.

Zimbardo P. G., Floyd R. L., *Psychologia i życie*, Warszawa 1994.

Znaki syndromu indoktrynacji, w: Science et Vie, nr 11 (1988), w: Posacki A., *Sekty, nowe ruchy religijne, psychokulty - geneza, definicja, typologia*, w: M. Renkielska (red.), *Sekty, sekty...*, Kielce 1997, ss. 7-31.

Zwolinski A., *Anatomia sekty*, Kraków 1996.